

Naar een methodiek voor participatieve waardering van immaterieel cultureel erfgoed

Rob Herreman
Werkplaats immaterieel erfgoed
2019

Inhoudstafel

Woord vooraf 3

1 Context
1.1 Project 5
1.2 Immaterieel cultureel erfgoed 7
1.3 Cultureel-erfgoedgemeenschappen 8
1.4 Waarderen 9

2 Uitdagingen
2.1 Een brede blik op ICE 10
2.2 Een brede blik op de stakeholders 11
2.3 Een brede blik op waarderen 12
2.3.1 Waarden 12
2.3.2 Waarderen 13

3 Basisfilosofie 16

4 Plan van aanpak
4.1 Inleiding 17
4.2 Methode en fasering 17
4.3 Kennisontwikkeling en -deling 21

5 Bespreking van de resultaten
5.1 Voorstelling respondenten 22
5.2 Diversiteit binnen ICE 23
5.2.1 Feestdagen en tradities in Vlaanderen 23
5.2.2 ICE in beelden 26
5.3 Identificatie van ICE 27
5.4 Waardering van ICE 30
5.4.1 Gebruik van waardecriteria 30
5.4.2 Vrijuit praten 33

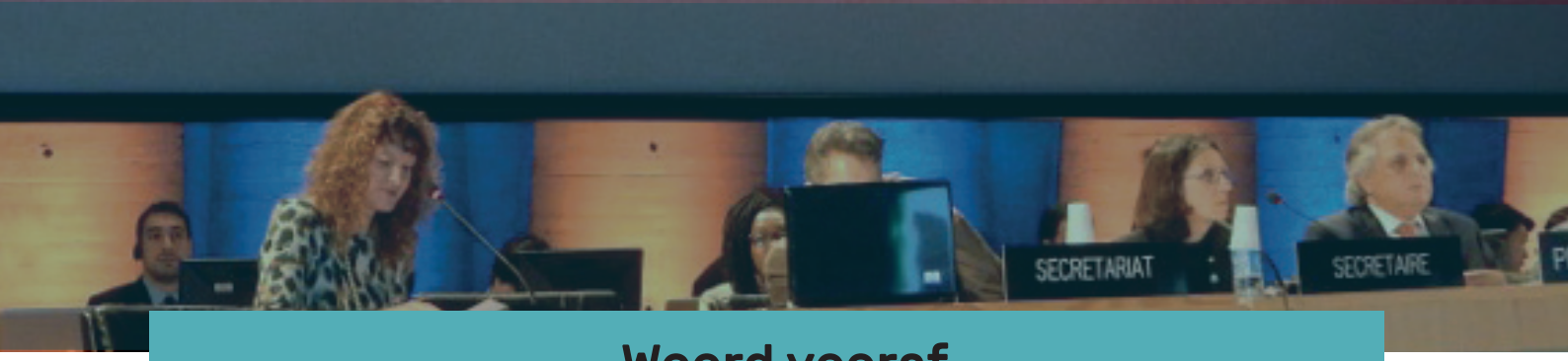
6 Conclusie 35

7 Naar een methodiek voor participatieve waardering van ICE
7.1 Basishouding 37
7.2 Identificatieschema 38
7.3 Waarderingsblikken 39

8 Colofon 42

9 Bibliografie 43

10 Bijlagen 44

Woord vooraf

In de stroom van beleidsontwikkeling die met de *Conceptnota voor een duurzaam cultureelerfgoedbeleid* (2016) en het nieuwe *Cultureelerfgoeddecreet* (2017) op gang werden gebracht, stroomde een **versterkte aandacht voor erfgoedcollecties** op fascinerende wijze samen met de roep om **sterkere participatieprocessen in erfgoedwerking.**

Op dat snijvlak van ontwikkelingen werd in die periode ook een interessante impulslijn gelanceerd die via projectsubsidies **pilootprojecten rond collectiewaardering** ging stimuleren. Men wou zo werken aan de ontwikkeling van methodologie voor waardering, met als verder streefdoel stappen vooruit te zetten in het proces van **duurzaam collectiebeleid in de collectie(s in) Vlaanderen**.
Een duurzaam collectiebeleid veronderstelt immers een doordacht en afgestemd verzamelbeleid, met collectiebeleidsplanning, collectiemobiliteit, verzamelen en ontzamelen.
Tegelijk werd doorheen dit hele waarderingstraject met de erfgoedsector stelselmatig ook het belang van participatie en de nodige participatieve werkvormen bij waarderingsprocessen op de radar gehouden.
Het samenbrengen van collectiebeleid met vragen en uitdagingen vanuit het oogpunt van participatie, het betrekken van erfgoedgemeenschappen, tot en met zelfs mogelijke multistakeholdersperpectieven, vormt op zijn beurt ook een stapsteen in het bouwen aan maatschappelijk draagvlak rond erfgoed en erfgoedwerk.

De facto ging men hier vooral uit van de noden rond collecties roerend erfgoed. Maar in die geest werden nieuwe beleidsontwikkelingen wel telkens ook aan immaterieel erfgoed getoetst.
Voor **immaterieel cultureel erfgoed** (ook: ICE) ligt er weliswaar een totaal andere situatieschets: in het zog van de Unesco 2003 Conventie is men in Vlaanderen vanaf 2008 van meet af gestart met een gecoördineerde vorm van **'participatief verzamelen' van immaterieel erfgoed met duurzame borging voor ogen.**
Via de *Inventaris Vlaanderen voor immaterieel cultureel erfgoed* en het opzetten van een *digitaal platform immaterieelerfgoed.be* faciliteert en stroomlijnt de Vlaamse overheid het inventariseren van immaterieel erfgoed in de Vlaamse regio en de borging errond, vanuit participatie van erfgoedgemeenschappen, en met hulp vanuit de professionele erfgoedsector.

Maar ook rond immaterieel erfgoed zijn er enorme bakens te verzetten.
Bij herhaalde evaluaties (2012, 2016) vanuit de cultureel-erfgoedsector en de bevoegde expertencommissie werd de bestaande **inventarisering van ICE** immers **te smal** bevonden.
De inventaris bleef sinds de opstart in 2008 te veel beperkt tot een eerder kleine kring van wat 'usual suspects' kunnen genoemd worden. Terwijl het immaterieel cultureel erfgoed dat in Vlaanderen leeft ongetwijfeld vele keren ruimer en diverser is dan wat op vandaag in beeld komt en de weg vindt.

De Conceptnota Cultureel Erfgoed stelt in het licht van toekomstige ontwikkeling evenwel expliciet (beleidslijn 1) *het waarborgen van een **gevarieerde aanwezigheid van cultureel erfgoed*** voorop: erfgoed in al zijn verschijningsvormen en uit alle maatschappelijke geledingen, met oog voor het representeren van de diversiteit in de samenleving. Vanuit immaterieel-erfgoedwerking wordt deze inzet voluit onderschreven, maar tegelijk liggen dus ook hier nog enorme uitdagingen om dit in praktijk om te zetten.

In de oproep voor pilootprojecten erfgoedwaardering in het voorjaar 2017 zagen we vanuit het werkveld een schitterende kans om deze uitdagingen in één proeftraject vast te pakken!
Via een pilootproject 'waarderen van immaterieel erfgoed' konden we op de problematiek van verbreding en diversiteit focussen bij het verzamelen van immaterieel erfgoed, met directe inzetbaarheid voor de verdere beleids- en praktijkontwikkeling rond ICE: denk aan de op til zijnde actualisering van de Inventaris Vlaanderen, de nodige aanpassingen aan het platform voor het inventariseren en registreren, het realiseren van toeleiding, sensibilisering en informatie op maat van diverse doelgroepen, etc.

Het werd dan ook onze ambitie om in een pilootproject i.k.v. de impulslijn voor *pilootprojecten in waarderen van erfgoed* te onderzoeken hoe het **"identificeren, verzamelen en waarderen van immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen in zijn potentiële breedte en diversiteit te optimaliseren".**

Na een eerste verkenning van de bestaande waarderingsinstrumenten bleken er anno 2017 (nog) geen cases van waarderingsmethodes en onderzoek voor ICE voorhanden. Pionierswerk dus, ook op internationaal niveau.
Als voorbereidende stap in het projectvoorstel zouden we daarom een voorstudie doen van bestaande methodes rond het waarderen van erfgoed. Daarnaast zou voorbereidend ook kennis van de reikwijdte van de (potentiële) doelgroep worden ontwikkeld en inzetbaar gemaakt om vervolgens goed te kunnen waarderen. In een tweede stap zou daarop een aangepaste methode voor het waarderen van immaterieel cultureel erfgoed worden uitgewerkt, zo goed mogelijk afgestemd op bestaande en beproefde waarderingskaders en op de beoogde diversiteit in de doelgroep. In de volgende stap zou dan de nieuwe waarderingsmethode voor ICE worden getest. Ten slotte zou het traject zo ook nodige -nieuwe- input kunnen aanbrengen bij de actualisering van het ICE-beleid **om breed en divers te inventariseren, waarderen en werken omtrent immaterieel cultureel erfgoed** in Vlaanderen.

Volgend op het advies van de commissie en op maat van de ontvangen projectsubsidie werd het projectplan en de fasering verder verfijnd en wijselijk naar twee projectfases bijgesteld. In een eerste fase werken we aan verkenning rond de methode en de doelgroep (2017-2018). In een vervolgproject (2018-2019) zullen dan de werkvormen getoetst worden in een reeks waarderingssessies om uiteindelijk te leiden tot een zelfstandig waarderingsinstrument voor een breed gedragen groep van ICE-stakeholders.

In dit rapport delen we alvast de neerslag en bevindingen van de eerste projectfase.
Met een bijzonder woord van dank aan Rob Herreman die als projectcoördinator in 2017-2018 dit experimentele pad met ons aflegde, Clara Vankerschaver die vanaf november 2018 de draad overnam voor de tweede projectfase, en de betrokkenheid en inzet van het hele team, Floortje Vantomme en Ellen Janssens voorop, alsook de partnerorganisaties in het ICE-netwerk die er mee de schouders onder zetten.

Een eerste baken is verzet in een internationale context voor waarderingsmethodes in het licht van (het borgen van) immaterieel cultureel erfgoed. Het kan een nieuwe bijdrage bieden vanuit Vlaanderen in het pionieren en ontwikkelen van het wereldwijde immaterieel-erfgoedwerk.

Jorijn Neyrinck
Coördinator Werkplaats immaterieel erfgoed (voorheen tapis plein).

1 Context

1.1 Project

Dit rapport is het resultaat van een verkennende studie naar de manier waarop mensen waarderen en spitst zich vooral toe op de vraag hoe een diversiteit aan gemeenschappen, groepen en individuen omgaat met de waardering van immaterieel cultureel erfgoed (of kortweg ICE). Het doel is na te gaan welke benadering het best rekening houdt met zowel de heterogeniteit van dit erfgoed als diegenen die zich erachter scharen vanuit het standpunt dat het eigenaarschap bij die groepen ligt. De volledige analyse moet uiteindelijk culmineren in een beter begrip van participatieve, diverse, democratische en autonome waarderingsprocessen van ICE en meer bepaald op het vlak van waardebesef, -constructie, en -toekenning bij een brede groep van stakeholders en van collectieve waarderingsvormen vanuit een bottom/up-perspectief. Deze invulling is enerzijds een duidelijke respons op de langetermijnvisie voor het cultureel-erfgoedbeleid in de conceptnota cultureel erfgoed van minister Sven Gatz: *het waarborgen van het cultureel erfgoed in al zijn verschijningsvormen en uit alle maatschappelijke geledingen* (2016: p. 46). Anderzijds anticipeert ze concreet op de door UNESCO geformuleerde twaalf ethische principes voor de borging van ICE waar de nadruk sterk op de autonomie van ICE-gemeenschappen, groepen en individuen ligt (2018).

De initiële ambitie, zoals geformuleerd in de aanvraagsubsidie voor een pilootproject waarderen (2017), was de ontwikkeling van een waarderingsmethodiek. Literatuurstudie en formele en informele gesprekken met experten (onder meer via de door FARO georganiseerde masterclasses en intervisie-bijeenkomsten met de partners van de pilootprojecten rond waardering) in de eerste fase (najaar 2017) toonden evenwel aan dat het opzet te ambitieus was waardoor een noodzakelijke bijschaving van het plan zich opdrong. Naast de te verwachte uitdagingen op het gebied van de breedte en diversiteit van ICE en de stakeholders, bleken er ook obstakels inzake waarden en waardering. De uitdaging situeerde zich niet enkel in de vaststelling dat er nog steeds geen concreet en toepasbaar instrument voor de waardering van ICE voorhanden is, wat de mogelijkheid bood om op een experimentele maar doordachte manier met het onderwerp om te gaan, maar ook onder meer in het feit dat bestaande en toegankelijke (inter)nationale waardecriteriatools voor de waardering van roerend en onroerend erfgoed moeilijk transponeerbaar zijn naar ICE. Bovenal het gebruik van 'value-based approaches' of het gebruik van een vooraf opgestelde set van waardecriteria sturen vanuit een UNESCO-invalshoek immers nog te vaak het waarderingsproces bij erfgoedgemeenschappen. Daarnaast gebeurt waarderen op velerlei manieren. Niet alleen lijkt het een universeel en dagelijks fenomeen en drukt het zich meer uit dan enkel via taal. Waarderen is bovenal een contextueel gegeven en verlangt een holistische aanpak met aandacht voor wie waar, wanneer en hoe over ICE reflecteert.

Vooral de manier waarop gewaardeerd wordt, en in het bijzonder de positie van intermediairen ten aanzien van de erfgoedgemeenschappen, is weinig onderzocht en bekritiseerd ongeacht dat er duidelijk sprake kan zijn van externe beïnvloeding in deze processen (cf. de twaalf ethische principes voor de borging van ICE).

Een koerswijziging met voorop een exploratie van waarderingsprocessen in plaats van de overname en herwerking van bestaande tools is dus met andere woorden ingegeven door een reeks van uitdagingen op het niveau van ICE, de stakeholders en waardering. Toch blijft het project uiteindelijk vrij trouw aan de originele doelstellingen. De resultaten van het project hebben immers naast een basisfilosofie en een grondhouding ook inmiddels geleid tot twee bruikbare werkvormen: met name een identificatie-schema voor ICE en waarderingsblikken. Beiden zijn ontwikkeld vanuit het gegeven dat waardering in eerste instantie een grondige beschrijving van een immaterieel-erfgoedpraktijk inhoudt en dat een grondige beschrijving van het erfgoed ook vaak resulteert in een gedetailleerde waardering.
De basisfilosofie, de grondhouding, het identificatieschema en de waarderingsblikken zijn een eerste middel om belanghebbenden als 'co-producent' of 'co-creator' actief en evenwaardig te kunnen betrekken bij het waarderen van ICE. Participatie is uiteindelijk de crux bij immaterieel-erfgoedwerking. Vanuit die optiek zijn 'participatief', 'divers', 'democratisch' en 'laagdrempelig' sleutelbegrippen voor de uitbouw van een ICE-waarderingstool(box). Ze zijn het uitgangspunt bij de ondersteuning van erfgoedgemeenschappen vanuit het perspectief dat de waarderingsmethodiek het eigenaarschap in alle opzichten versterkt en, van daaruit de ontwikkeling van concrete borgingsmaatregelen bevordert. In een vervolgproject (2018-2019) worden de werkvormen verder getoetst om uiteindelijk te leiden tot een zelfstandig instrument voor een breed gedragen groep van ICE-stakeholders.

Het rapport begint ter introductie met een inleiding in ICE en waarderen, grotendeels belicht vanuit een beleidscontext aangezien de specificiteit en de benadering van de onderwerpen niet kunnen worden verklaard zonder hierop een blik te werpen. Daarna volgt een uitgebreide bespreking van de hierboven vermelde uitdagingen. De bevindingen fungeren vervolgens als aanleiding voor de basisfilosofie rond de waardering van ICE. Op basis hiervan wordt het stappenplan en de methode voor de exploratie van subjectieve waarderingsprocessen bij een brede groep van individuen die potentieel betrokken zijn bij ICE voorgesteld. Verder wordt ook de nodige aandacht besteed aan de analyse en een voorstelling van de resultaten. Het rapport eindigt met een conclusie en een voorstelling van de gerealiseerde werkvormen als aanleiding voor de volgende fase van het project.

1.2 Immaterieel cultureel erfgoed

"Waar is de tijd dat we een avond lang moppen onder elkaar vertelden?" (Walter, 55 jaar)
"Chanoeka is een joodse traditie die ik nooit oversla." (Moisha, 33 jaar)
"Streetdance houdt mij van de straat. Grapje." (Aram, 17 jaar)
"De Belgische frietjes zijn de beste van de hele wereld." (Sien, 8 jaar)
"Ik ben de enige in de streek die nog visnetten op een traditionele manier breit." (Marcel, 85 jaar)
"Mijn grootvader heeft me krulbol leren spelen" (Ann, 45 jaar)

Walter, Moisha en de anderen spreken over gewoontes, gebruiken, kennis en praktijken waar ze een band mee hebben. Sommige bestaan al lang, andere zijn recenter. Sommige zijn bekend bij velen, andere zijn zeldzamer. Sommige hebben (bewust) weinig wijzigingen ondergaan, andere transformeren sneller. Deze verzameling van niet-tastbare culturele uitingen noemen we immaterieel cultureel erfgoed wanneer ze van generatie op generatie worden doorgegeven.

ICE is een relatief nieuw begrip in het professioneel erfgoedveld maar het domein zelf bestaat al langer, onder meer onder de noemers 'volkscultuur' of 'tradities'. Toch is ICE niet zomaar een synoniem. Waar voorheen vooral aandacht werd besteed aan een reconstructie en behoud of bescherming van 'hoe het vroeger gebeurde', en waarbij authenticiteit als een na te streven doel werd beschouwd, is er nu sprake van een meer inclusieve invulling en aanpak. Dit beleid is in Vlaanderen onder meer het gevolg van de ratificatie van de UNESCO-conventie van 2003 in 2006. Nadat de Algemene Vergadering van UNESCO in 2008 de operationele richtlijnen bij de conventie goedkeurde, werkte Vlaanderen een visie, procedures en criteria uit. Minister Schauvlieges visienota (2010) was een eerste aanzet om dit erfgoed op een duurzame manier te koesteren met oog op een verdere ontwikkeling in de toekomst. Belangrijk was de erkenning van de eigenheid van ICE en het verschil met roerend en onroerend erfgoed door sterk de nadruk te leggen op het *dynamische en levende karakter* van ICE én de rol van de *cultureel-erfgoedgemeenschappen* die zich achter ICE scharen.

Een van de taken die de Vlaamse overheid op zich neemt is deze groepen (en in sommige gevallen individuen) bij te staan in de identificatie, transmissie en borging van hun ICE. 'Borgen', afgeleid van 'waarborgen' is verwant met de erfgoedpijler 'behoud en beheer' maar wijkt ervan af door de focus niet te leggen op het beschermen (of conserveren/preserveren) van in dit geval roerend of onroerend erfgoed maar op het 'vrijwaren en verzekeren'. ICE mag en moet zich in een aantal gevallen soms verder kunnen ontwikkelen opdat het kan blijven bestaan. Een 'authentieke' benadering wordt niet noodzakelijk afgeraden maar beschouwd als een van de vele manieren om met ICE om te gaan. Een goed borgingsbeleid bemiddelt met andere woorden tussen traditie en vernieuwing, tussen stagnatie en evolutie en dit met weloverwogen instrumenten en acties.

Verder bepaalt artikel 15 van de UNESCO-conventie van 2003 dat elke aangesloten staat zich moet inzetten om de *grootst mogelijke betrokkenheid* van 'communities' (gemeenschappen), 'groups' (groepen) en 'individuals' (individuen) bij de borging van hun erfgoed te verzekeren. Het eerste ethisch principe voor de borging van ICE, opgesteld als een addendum bij de conventie en de operationele richtlijnen van 2003, stelt zelfs dat deze stakeholders hierin de *voornaamste positie* moeten kunnen bekleden. De overige elf ethische principes bouwen verder op deze richtlijn. Belanghebbenden die niet betrokken zijn bij de beoefening en transmissie van een immateriële erfgoedpraktijk, zoals onderzoekers, beleidsmakers en erfgoedorganisaties, dienen met zorg en met respect om te gaan met de betrokkenen.

1.3 Cultureel-erfgoedgemeenschappen

De mensen achter een immaterieel-erfgoedpraktijk worden in academische en beleidsmatige teksten op allerhande manieren benoemd: van 'betrokkenen', 'belanghebbenden', 'stakeholders' over 'gemeenschappen', 'groepen' en 'individuen' (bij UNESCO) tot 'cultureel-erfgoedgemeenschappen' (in het Vlaams erfgoedbeleid). Het enige raakpunt tussen de meeste termen is een bepaalde band tussen mensen en erfgoed. De meest concrete omschrijving die deze relatie omschrijft is wellicht afkomstig uit de Faro-conventie van 2005 en handelt over het begrip 'erfgoedgemeenschap':
"a heritage community consists of people who value specific aspects of cultural heritage which they wish, within the framework of public action, to sustain and transmit to future generations" (p. 2).
De definitie is ook overgenomen in het erfgoedbeleid in Vlaanderen. In de memorie van toelichting van het Cultureelerfgoeddecreet van 2016-2017 wordt verder gespecifieerd dat iedereen die in aanraking komt met of geïnteresseerd is in cultureel erfgoed tot een erfgoedgemeenschap kan behoren.
Ook wordt vermeld dat die gemeenschappen niet strikt af te bakenen zijn en dat hetzelfde erfgoed verschillende groepen kan aanspreken (2016-2017: p. 12). De Vlaamse overheid onderstreept hiermee het uitgangspunt dat erfgoed als gemeengoed overal aanwezig is en dat gemeenschap een contextafhankelijke demarcatie is van mensen die zich op een gegeven tijdstip en plaats achter erfgoed scharen met de bedoeling om het levendig te houden en door te geven. Ze anticipeert hiermee op recente academische bijdragen waarin een gemeenschap veeleer als een netwerk van handelingen ('action nets') dan als een goed afgebakende en duidelijk identificeerbare groep van individuen moet worden beschouwd (Jacobs 2018).

1.4 Waarderen

Woordenboeken definiëren waarderen gewoonlijk als ‘op prijs stellen’ of ‘de waarde bepalen’. Vooral de tweede betekenis is de laatste jaren in opmars in het professionele erfgoedveld. Landschappen, gebouwen, objecten en documenten zijn ondertussen het onderwerp geweest van waarderingstrajecten. Waarderen is een proces dat wellicht al altijd impliciet is betrokken bij beslissingen rond bijvoorbeeld de verwerving, preservatie, conservatie of afstoting. Doorgaans worden de te nemen maatregelen en acties onderbouwd met argumentaties die een vorm van beoordeling inhouden.
Pas recent wordt ook in Vlaanderen meer aandacht besteed aan een onderbouwde methodiek, processen en een lange-termijnaanpak om te waarderen in de erfgoedsector. In diverse beleidsteksten van minister van Cultuur Sven Gatz wordt waardering expliciet vermeld binnen de principes voor een duurzame werking van cultureel-erfgoedorganisaties. Eveneens interessant is dat het in een bredere context geïntegreerd is in doelstellingen om de samenleving, met de burger als ‘co-creator’ of ‘coproducent’, intenser te betrekken. Waarderen gebeurt immers meer en meer participatief. Meerstemmigheid wordt de inzet. Aan de basis van deze invalshoek ligt de idee dat meerdere belanghebbenden een breder en gedragen oordeel kunnen vormen voor de toekomst van erfgoed. Voor de waardering van ICE is deze samenwerking in het licht van artikel 15 van de UNESCO-conventie van 2003 zelfs een noodzakelijke voorwaarde. Participatief waarderen biedt zo naast een beredeneerde manier om uit te leggen welk erfgoed moet behouden blijven of een blik op de rijkdom en diversiteit van erfgoed te gunnen ook de mogelijkheid om belanghebbenden te erkennen en een draagvlak te creëren om een groter engagement van betrokkenen te bevorderen (FARO 2017: p. 3).

2 Uitdagingen

Waarderen is een strategie om de toekomst van erfgoed te kunnen garanderen. Net zoals voor roerend of onroerend erfgoed geldt voor ICE dat wat een groep van betrokkenen, belanghebbenden of stakeholders belangrijk, waardevol of significant vindt, een antwoord formuleert op de vraag waarom erfgoed moet worden behouden om door te kunnen geven aan toekomstige generaties. Waarderen is met andere woorden een hulpmiddel voor concrete borgingsacties. Zoals aangegeven schept het verder ook kansen om het eigenaarschap van de cultureel-erfgoedgemeenschap, met name de kernspelers in het voortbestaan en borgen van dit erfgoed, te versterken.

2.1 Een brede blik op ICE

Waarderen van ICE genereert mogelijkheden maar kampt ook met uitdagingen. Het gaat om te beginnen om *cultureel erfgoed*. Cultuur is zoals de Engelse academicus en schrijver Raymond Williams enkele decennia geleden al meldde een moeilijk begrip (1976: p. 76). Hij pleitte zelf voor een democratische invulling van de term en stond daardoor mee aan de wieg voor een sociale benadering van cultuur. UNESCO en de aangesloten staten delen dezelfde visie: "culture should be regarded as the set of distinctive spiritual, material, intellectual and emotional features of society or a social group, and that it encompasses, in addition to art and literature, lifestyles, ways of living together, value systems, traditions and beliefs" (2002: p. 4). Dit maakt dat ICE als een dagdagelijks of niet zo dagdagelijks fenomeen overal aanwezig is in de maatschappij. Het kan te vinden zijn in heel uiteenlopende uitdrukkingen, van kleine alledaagse huiselijke praktijken over uitzonderlijke meesterlijke vaardigheden en kennis, tot en met grote publieke evenementen met tientallen, honderden of zelfs duizenden mensen.Verder is er ook al een tijd geen sprake meer van een zogenaamd homogene cultuur. Met het door de antropoloog Steven Vertovec (2007) geïnitieerd concept 'superdiversiteit' kan ondertussen worden aangetoond dat verschillende mensen uit diverse culturen elkaar beïnvloeden met, vanuit een erfgoedperspectief, transcultureel erfgoed of hybride cultureel erfgoed tot gevolg (Neyrinck 2015). Vanuit de opvatting dat ICE mag transformeren om te kunnen evolueren, moet een dergelijke hybridisering niet zozeer worden opgevat als een mogelijk verlies van lokale tradities maar als een opportuniteit. Daarenboven dwingt het concept van superdiversiteit om constant met een brede blik naar ICE te kijken.

Bijkomend wijzen beleidsmakers en onderzoekers sinds de UNESCO-conventie van 1972 regelmatig op de noodzaak om erfgoed op een holistische wijze te benaderen. Volgens de Indiase antropoloog Arjun Appadurai is ICE zelfs het kader waarin onroerend erfgoed zijn vorm en betekenis krijgt:

"intangible heritage because of its very nature as a map through which humanity interprets, selects, reproduces and disseminates cultural heritage was an imortant partner of tangible heritage. More important it is a tool through which the tangible heritage could be defined and expressed [thus] transforming inert landscapes of objects and monuments turning them into living archives of cultural values." (Munjeri 2004: p 18).

Ook minister Joke Schauvliege stelt in haar visienota vast dat de drie erfgoeddomeinen elkaar aanvullen of versterken als ze met elkaar in dialoog gaan (2010: p. 8). Ze geeft onder meer het voorbeeld van de Heilige Bloedprocessie in Brugge. Zowel de stad, diverse objecten (waaronder het reliekschrijn) maar ook de processie zelf – de uitbeelding van Bijbelse taferelen – zijn van onmisbaar belang in de identificatie en de waardering van het evenement. In de strategische visienota van minister Sven Gatz (2016) is een integrale benadering zelfs een van de vier krachtlijnen in het cultureel-erfgoedbeleid. Dit impliceert dat de waardering van ICE niet gereduceerd mag worden tot een bespreking van niet-materiële uitingen maar altijd in relatie moet staan tot roerend of onroerend erfgoed. De betekenis en waardering van ICE voltrekt zich met andere woorden in de interactie tussen de soorten erfgoed. Of anders gezegd: zonder de stad Brugge en het reliek met het bloed van Jezus Christus, geen Heilig Bloedprocessie. Zonder brouwerij, mout en gerst, geen biercultuur.

2.2 Een brede blik op de stakeholders

Niet alleen ICE maar ook de erfgoedgemeenschappen die deel uitmaken van dat erfgoed zijn divers. Op een collectief niveau zijn er bijvoorbeeld verschillen op vlak van de grootte, samenstelling en verbondenheid. Op een individueel niveau, en opnieuw voor wat de relatie met ICE betreft, is er variatie in onder andere betrokkenheid, ervaring en kennis. Deze diversiteit wordt vooral vanuit een superdivers gedachtegoed complexer wanneer ook rekening wordt gehouden met andere persoons-, sociale of culturele kenmerken zoals de leeftijd, gender/sekse, nationaliteit, culturele herkomst (inclusief die van de ouders), woonplaats, grootte van de stad of gemeente, provincie, gezinssituatie, opleidingsniveau of levensbeschouwing. Daarenboven vertrekt de notie van superdiversiteit niet enkel van een gelaagde, maar ook fluïde identiteitsvorming en -beleving (Neyrinck 2015). Mensen passen zich aan naar gelang de context waardoor een contextuele aanpak bijna een conditio sine qua non wordt. Voor waardering zijn deze elementen van belang. Ze dwingen tot een gepast antwoord op onder meer de vraag wie een stem heeft in het waarderingsproces en welke methode het best geschikt is om die variëteit aan mensen te kunnen benaderen.

2.3 Een brede blik op waarderen

Waarderen is een project dat op verschillende wijzen kan worden ingevuld. Een uitgebreide beschrijving van de invalshoeken en methodes ontwikkeld en toegepast in de diverse erfgoeddomeinen in binnen- en buitenland ligt buiten het bestek van dit rapport. De focus ligt daarentegen op een bespreking van een voor ICE centraal element in waarderingsprocessen: de positie van intermediairen ten aanzien van de erfgoedgemeenschappen.
De ethische principes van UNESCO bij de borging van ICE leggen het eigenaarschap immers volledig bij de gemeenschappen, groepen en in sommige gevallen individuen achter een immaterieel-erfgoedpraktijk. In het vierde ethisch principe wordt een samenwerking met intermediaire organisaties of individuen toegelaten maar er wordt wel bepaald dat dit proces volledig transparant moet gebeuren met ruimte voor dialoog en discussie en met de voorafgaande goedkeuring van de betrokkenen.
Het zesde ethisch principe, ten slotte handelt expliciet over waarderen en ligt in dezelfde lijn van de voorgaande stellingen: “Elke gemeenschap, groep of individu bepaalt zelf de waarde van zijn immaterieel cultureel-erfgoedpraktijk. Dit immaterieel erfgoed zou niet onderhevig mogen zijn aan waardeoordelen van buitenaf” (UNESCO 2018, vrije vertaling uit het Engels).

2.3.1 Waarden

Erfgoed waarderen is waarden toekennen. Iedereen waardeert, weliswaar op verschillende manieren. Het kan bijvoorbeeld via woorden, beelden of zelfs via onze lichaamstaal. Daarenboven varieert de invulling en betekenis van waarden naargelang wie er waar en wanneer waardeert. Erfgoedwaarden worden tegenwoordig veelal beschouwd als ”a social association of qualities to things” (Jokilehto 2006: 2). Anderen trekken deze logica verder door naar onder andere handelingen, plaatsen en personen (Smith & Campbell 2017: 31). Deze sociaal-constructivistische invulling gaat uit van de premisse dat waarden niet objectief zijn maar door mensen toegeschreven concepten aan het erfgoed. Ondanks deze aanname houden sommigen nog steeds hardnekkig vast aan een onderscheid tussen zogenaamde ‘intrinsieke’, ‘immanente’ of ‘tangible’ versus ‘intangible’ waarden. Volgens Laurajane Smith en Gary Campbell (2017) is deze kunstmatige opdeling niet enkel taalkundig verkeerd. Waarden zijn immers nooit immanent of in andere woorden inherent aan een object, een handeling, een plaats of een persoon. Evenwel belangrijker is dat deze visie volgens hen potentieel kan bijdragen tot een devaluatie van de positie van erfgoedgemeenschappen enerzijds en de realisatie van een absolute koppeling tussen ICE en ‘intangible’ waarden anderzijds. Met ‘tangible’ waarden worden vanuit deze invalshoek vaak de kwaliteiten genoemd die onder meer refereren aan de historische, esthetische en stoffelijke dimensies van erfgoed, terwijl ‘intangible’ waarden veeleer naar de sociale of spirituele dimensies peilen.

De auteurs suggereren dat deze demarcatie ten eerste een verdeling van bepaalde expertise in de hand werkt. Zo lijkt de eerste benadering nog volop het werk van 'professionelen', waaronder (kunst)historici en archeologen. Erfgoedgemeenschappen worden voornamelijk betrokken bij de brede culturele invulling van erfgoed. Ten tweede wordt beweerd dat de term 'intangible' de illusie creëert dat ICE (of in het Engels: intangible cultural heritage) enkel vanuit deze waardentaxonomie kan worden ontleed. Zoals aangegeven voltrekt de volledige betekenis en waardering van ICE zich echter in de wisselwerking met roerend en onroerend erfgoed. De bijdrage van Smith en Campbell is dus niet alleen interessant omdat ze een lans breekt voor een groter aandeel van gemeenschappen, groepen of individuen bij de waardering van hun erfgoed maar ook omdat ze een schijnbaar dominante waardehierärchie deconstrueert en oproept tot een evenwaardigheid van waarden. Hun werk treedt bij in het holistisch denken over erfgoed met naast veelstemmigheid ook een plaats voor de veelheid en veelzijdigheid van waarden.

Maar waarom is een waaier aan waarden zo interessant? Waarden tonen ten eerste het belang of de significantie van ICE vanuit diverse invalshoeken. Ze gaan een stap verder dan louter de identificatie van erfgoed maar zijn er inherent aan verbonden. Immers, een waardenoefening met oog voor, of met minstens de intentie om de potentiële verscheidenheid aan te willen traceren, staat garant voor een optimale beschrijving van erfgoed. Die beschrijving, ook wel waardestelling of 'statement of significance' genoemd, is daarenboven een eerste maatregel tot borging.
Een waardestelling met een verscheidenheid maar soms ook conflicterende waarden is daarnaast een uitstekend basisdocument om andere borgingsacties te onderzoeken. Ze leggen gedeeltelijk de sterktes, zwaktes, opportuniteiten en bedreigingen bloot. Maar ook op een metaniveau kan een scala aan waarden ondersteuning bieden. Waarden zijn ten tweede immers vaak sterk persoonsgebonden en drukken een relatie met het erfgoed uit. Een democratisering van waarden laat toe dat elk belang gerespecteerd wordt en kan een stimulans zijn om mensen blijvend te betrekken in de transmissie of overdracht van ICE. Ook dit is een borgingsmaatregel. ICE is tenslotte dynamisch en levend erfgoed wat soms nieuwe vormen van beleving met zich mee kan brengen. Dit versterkt de gedachte dat het eveneens tot eigentijdse waarden kan leiden.

2.3.2 Waarderen

De vraag stelt zich nu hoe deze visie zich verhoudt tot bestaande waarderingsmethodes. Vooral belicht vanuit de waardebenoeming en, zoals eerder gezegd, met inachtneming van de positie van intermediairen ten aanzien van de erfgoedgemeenschappen, zijn er grosso modo twee invalshoeken.

Een eerste, vooral binnen onroerend en roerend erfgoed populaire en wijdverspreide werkvorm, is het gebruik van vooraf opgestelde waardecriteria. Waardecriteria zijn toetsstenen of maatstaven die iets

zeggen over zowel de eigenschappen (bv. historisch, artistiek, esthetisch, wetenschappelijk of sociaal) als kwaliteit (bv. zeldzaamheid, conditie en compleetheid) van erfgoed. Soms wordt er gebruik gemaakt van rangschikkingen. Waardecriteria en de verschillende toe te kennen gewichten worden op voorhand vastgelegd en gelinkt aan de vragen van het waarderingsproject.
Het resultaat van de oefening is een rapport met een waardestelling waarin uitgelegd wordt waarom bepaald erfgoed al dan niet moet worden bewaard. Deze zogenaamde 'value typologies' zijn doorgaans gemakkelijk aanpasbaar. Daarenboven zijn de meeste methodes uitvoerig getest.
Ten slotte zijn ze in Vlaanderen ondertussen geïntegreerd in een stappenplan met basisnormen voor een kwaliteitsvol waarderingstraject (FARO 2017). Maar er zijn ook nadelen verbonden aan het gebruik van waardetypologieën. Zo wijzen L. Harald Fredheim en Manal Khalaf (2016) er bijvoorbeeld op dat een waardestelling op basis van courant gebruikte waardecriteria vaak niet leidt tot een holistisch begrip van het erfgoed. De auteurs hekelen in dit opzicht de projecten waar de lokale gemeenschap verbonden aan een plaats niet wordt betrokken in het waarderingsproces, en het gebruikte jargon dat soms niet voldoende laagdrempelig is, er niet in slaagt om belangrijke nuances te synthetiseren of zelfs bepaalde al dan niet in taal uitgedrukte belangen te catalogiseren. Ze suggereren daarom een kritische methodische reflectie van waardecriteria op het niveau van de communicatie- en onderhandelingsprocedure.

Inspirerende voorbeelden die dit proces stofferen en becommentariëren in het domein van ICE zijn evenwel niet of nauwelijks voorhanden. Een precieze reden is er niet ondanks dat ICE, mede door UNESCO, nagenoeg wereldwijd aandacht krijgt en er bijgevolg voldoende documentatie over het thema bestaat. Mogelijke oorzaken zijn dat de methodes te sterk zijn afgestemd op de specifieke gemeenschappen waardoor een vertaling naar andere contexten niet haalbaar is en dus niet geschikt is voor ruime verspreiding. Een tweede mogelijke verklaring is dat de onderzoekers, veelal antropologen, niet dezelfde waarde toekennen aan het gebruik van waarderingsinstrumenten. Ten slotte is waarderen in het buitenland ook vaak niet opgenomen als een aparte pijler in het erfgoedbeleid en lijkt ze meer impliciet aanwezig aangezien borgingsmaatregelen noodzakelijkerwijs gebaseerd zijn op de significantie van ICE. Vlaanderen neemt in dit opzicht duidelijk een voortrekkersrol op.

Een te verkennen piste om toch meer inzicht te verwerven in de toegepaste methodes is de blik te verruimen tot de disciplines. Zoals gesteld zijn de geconsulteerde studies over ICE, inclusief de opgenomen immaterieel erfgoedpraktijken op de Representatieve Lijst Immaterieel Erfgoed van UNESCO, relatief vaak het resultaat van trajecten tussen antropologen of etnografen en de lokale gemeenschappen. Antropologie, etnografie, maar ook sociologie (symbolisch interactionisme) en psychologie (fenomenologie) zijn vakgebieden waarin over het algemeen het persoonlijk referentiekader primeert met het epistemologisch argument dat het menselijk handelen en denken enkel binnen de context van iemands dagelijks leven kan worden begrepen en bestudeerd.

Vanuit dit perspectief en toegepast op erfgoed kan worden verondersteld dat waarderen van onderuit gebeurt met een nadruk op de subjectieve beleving. In diverse teksten wordt daarenboven het eigenaarschap van erfgoedgemeenschappen benadrukt met voldoende aandacht voor een minimalisering van externe beïnvloeding. Mogelijk kan dus worden verondersteld dat waardebesef, waardeconstructie en waardetoekenning veelal onder de verantwoordelijkheid van de erfgoedgemeenschappen vallen.
Dit zou betekenen dat elke stakeholder vanuit zijn particuliere achtergrond de mogelijkheid wordt geboden om zich in alle vrijheid op een genuanceerde en holistische wijze uit te drukken over de waarde van erfgoed. Die visie sluit zo momenteel het best aan bij de ethische principes van UNESCO inzake de borging van ICE. Daarenboven kan ze door de bottom/up-approach potentieel ook de grootste verscheidenheid van ICE, erfgoedgemeenschappen én waardespectrum betrekken in een waarderingstraject. Het betreft evenwel een methodiek die ten gevolge van een gemis aan 'good practices' op dit gebied nog ten volle moet worden uitgedacht vooraleer ze als een praktisch instrument kan worden uitgerold.

3 Basisfilosofie

Participatief, divers, democratisch en laagdrempelig zijn kernbegrippen voor de ontwikkeling van de ICE-waarderingstool(box). Ze beklemtonen het eigenaarschap van erfgoedgemeenschappen en liggen zowel in de lijn van de ethische principes van UNESCO voor de borging van ICE als de visie van Werkplaats immaterieel erfgoed. Zoals verder uit de uitdagingen blijkt, beïnvloedt dit gedachtegoed niet enkel het waarderingsproces maar ook de waarden. Veelheid, veelzijdigheid en evenwaardigheid zijn termen die geregeld aan bod kwamen. Ongeacht of de waarderingsmethodiek voor ICE gepaard moet gaan met in een democratische setting vooraf afgestemde en gemotiveerde waardecriteria, blijkt dat een diversiteit aan waarden alvast een kader schept voor een grondige identificatie van ICE, met name als een voorwaarde voor waardering en een gedragen middel is voor borgingsacties.

De ontwikkeling van een instrument voor de waardering van ICE vereist met andere woorden een brede kijk om de diversiteit van deze praktijken te kunnen overschouwen, de variëteit aan stakeholders die zich hierachter scharen in alle vrijheid te kunnen betrekken en ondersteunen met als doel de mogelijk grote diversiteit aan waarden uit dit proces aan te wenden als een strategie om ICE als dynamisch en levendig erfgoed voor én met de belanghebbenden naar de volgende generaties over te dragen. Kortom, het te ontwikkelen instrument voor de waardering van ICE moet vanuit de verworven inzichten minimaal aan de volgende voorwaarden beantwoorden:

- het erkent de verscheidenheid aan ICE en het belang van de interactie tussen immaterieel, roerend en onroerend erfgoed bij de identificatie en waardering;
  - bijgevolg erkent het de veelheid, veelzijdigheid en evenwaardigheid van waarden;
- het erkent de diversiteit van erfgoedgemeenschappen;
  - bijgevolg erkent het de veelheid, veelzijdigheid en evenwaardigheid van stemmen in het waarderingsdebat;
- het erkent het bestaan van verschillende benaderingen om te waarderen en hanteert het principe dat elke betrokkene, ongeacht haar of zijn visie en achtergrond, zich over de waarde van ICE moet kunnen uitdrukken mits naleving van de eerste twee voorwaarden.

Waar de basisfilosofie vooralsnog niet op alludeert, en waar ook in het vervolg van het rapport weinig aandacht aan zal worden besteed, is de selectie van de stakeholders, betrokkenen of belanghebbenden bij de waardering van ICE. Zoals eerder vermeld suggereren nationale en internationale beleidsteksten over ICE om die groep heel open te houden. Dit standpunt is een opportuniteit om de breedte en diversiteit van die groepen of individuen eerst diepgaand te exploreren vooraleer hierover aanbevelingen te kunnen doen.

4 Plan van aanpak

4.1 Inleiding

Initieel werden drie convergerende deeltrajecten uitgetekend: de opmaak van een reeks personae die de diversiteit van ICE-stakeholders representeren; het in kaart brengen en verder classificeren van dagelijkse en niet-dagelijkse grote en kleine vormen van (potentieel) ICE bij een brede groep van ICE-stakeholders; en de ontwikkeling van een participatieve waarderingsmethodiek voor die gevarieerde groep van ICE-betrokkenen. Personae zijn fictieve portretten die vooral, maar niet uitsluitend voor marketingdoeleinden worden gecreëerd om beter zicht te krijgen op de gewenste doelgroep. De tool functioneert als hefboom voor de twee andere deeltrajecten. Kennis over de diverse doelgroepen is immers noodzakelijk om het benoemen, zich identificeren, verzamelen en waarderen van ICE in Vlaanderen in alle breedte en diversiteit te optimaliseren. Verder geldt het dat een duidelijker beeld van de variëteit van ICE een impact heeft op waardering aangezien deze pijler zich positioneert tussen de identificatie en borging van ICE.

Een nijpend tekort aan casestudies met een *gedetailleerde* bespreking van de gehanteerde methodes en werkvormen voor de waardering van ICE vanuit het perspectief van het zesde ethisch principe van UNESCO en met inachtneming van een *diversiteit* aan ICE-belanghebbenden en waarden, lag zoals vermeld aan de basis voor een aanpassing. Er werd daarom geopteerd voor een verkennend onderzoek naar de *manier waarop mensen waarderen* en een antwoord te zoeken op de vraag *hoe en hoe bewust een diversiteit van ICE-gemeenschappen, groepen en individuen omgaat met waardering, in casu waardebesef, waardeconstructie en waardetoekenning.* De bijstelling zou uiteindelijk vooral gevolgen hebben voor de methode en niet zozeer voor de doelstellingen en inhoud aangezien het onderzoek uiteindelijk culmineerde in twee praktische werkvormen voor de waardering van ICE: een identificatieschema en de waarderingsblikken als uitgangspunt voor de ontwikkeling van personae.

4.2 Methode en fasering

De realisatie van de drie deeltrajecten zou aanvankelijk gebeuren via rondetafelgesprekken met representatieve ICE-stakeholders, sectorale partners (waaronder de leden van het ICE-trekkersnetwerk, cf. infra) en experten maar werd uiteindelijk geheroriënteerd naar een aanpak via kwalitatieve interviews (een-op-een-gesprekken) met een diversiteit van potentiële ICE-belanghebbenden.

Aan de basis van de beslissing lag vooral het argument dat waarderen van ICE intrinsiek een subjectieve aangelegenheid is of als zodanig kan worden beleefd. Kwalitatieve een-op-een-gesprekken bieden in vergelijking tot rondetafelgesprekken immers meer kansen om persoonlijkere of eerder intieme houdingen en visies ten aanzien van ICE (waaronder ook mogelijk gecontesteerd ICE) in kaart te brengen en, hier deels aan gekoppeld, individuele waarderingsprocessen bij een bredere groep van ICE-stakeholders te onderzoeken. Daarnaast biedt de methode een kans om uitgebreid in te gaan op thema's en om verbale en niet-verbale uitingen van appreciatie of waardering rustig op te tekenen. Verder is de invloed van anderen in verhouding met groepsgesprekken kleiner, al kan er sprake zijn van onbedoelde manipulatie door de interviewer. Ten opzichte van rondetafelgesprekken zijn er ook enkele nadelen: het is bijvoorbeeld niet mogelijk om groepsprocessen te bestuderen of om respondenten op elkaar te laten reageren met oog op nieuwe impulsen of ideeën.

Concreet werden nog in het najaar van 2017 tools ontwikkeld om de diversiteit van potentieel ICE, de belanghebbenden en waarderingsvormen te kunnen inschatten en bestuderen (zie de bijlagen). Er werd om te beginnen een matrix opgesteld met een extensieve opsomming van sociale en culturele persoonscategorieën uit een lijst van een variatie aan kwantitatieve onderzoeken uit de culturele en sociale sector. Ze fungeerde als leidraad om een zo breed mogelijke groep van respondenten in Vlaanderen te kunnen bereiken en niet, zoals gewoonlijk bij kwantitatieve studies, om inzicht te verwerven in de relaties tussen gedrag, opinies of keuzes en iemands sociale of culturele achtergrond.

Vervolgens werd een maximum van 30 interviews vastgelegd waarbij de reële haalbaarheid en timing mee gehanteerd werden als twee toetsstenen om het aantal te bepalen. Daarnaast werd een reeks van vragen opgesteld waarin op verschillende dieptes gepeild wordt naar de affiniteit met en het belang van potentieel ICE in iemands leven. Concreet ging het om een topiclijst met onderwerpen die polsen naar de diversiteit van potentieel ICE, een topiclijst met thema's die de identificatie, relaties, transmissie en borging van een specifiek ICE-element bevragen, een begeleidingsblad rond opinies en houdingen, een begeleidingsblad met waarde-omschrijvingen en een begeleidingsblad met waar-determen. Samen met een inleidende tekst over de doelstellingen van het project, een identificatieblad met de persoonlijke gegevens van de respondent en een overeenkomst tot gebruik van audio-opname vormde dit het interviewprotocol. Deze documentatie werd getest middels vier proefinterviews.

Inhoudelijk bestaat het gesprek uit vier delen. In deel 1 (zie bijlage 1) wordt vooral getracht een breder beeld te vormen van allerhande vormen van potentieel ICE. De respondent wordt ten eerste via een semigestructureerde topiclijst gevraagd om iets over zichzelf te vertellen, over de dagdagelijkse en niet-zo-dagdagelijkse activiteiten en de betrokkenheid met de vijf ICE-domeinen (oraal erfgoed, podiumkunsten en muziek, sociale gewoonten en gebruiken, natuur en universum, ambachtelijke vaardigheden en technieken). Beginnen met een topiclijst biedt mogelijk het voordeel dat de geïnterviewde zelf kan bepalen wat zij of hij wil meedelen.

Daarenboven kan er een vertrouwensband met de interviewer groeien. De relatie tussen de geïnterviewde en potentieel ICE wordt verder geëxploreerd met een gestructureerde vragenlijst over de kennis en vertrouwdheid met de wettelijke feestdagen en een lijst van tradities en rituelen in Vlaanderen afkomstig uit de openbare online databank van LECA, Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur en Alledag (zie bijlage 2).

Deel 2 is gewijd aan een uiteenzetting van een potentiële vorm van ICE die de respondent op voorhand mag bepalen en voorbereiden. Opnieuw wordt gebruikgemaakt van een topiclijst met ditmaal het doel de respondent in alle vrijheid te laten spreken (zie bijlage 4). Als rudimentair kader fungeert het uitgebreid invoerplatform van immaterieelerfgoed.be voor de registratie van ICE. Er wordt om te beginnen nagegaan wat de praktijk inhoudt op basis van een identificatieschema geconstrueerd op basis van resultaten uit literatuuronderzoek en alle ICE-elementen in het platform immaterieelerfgoed.be. Niet zo opvallend benadrukt in de invoermodule maar, zoals al eerder geschetst, toch relevant voor de waardering van ICE is een bevraging naar de aard van de relatie met de praktijk (zie bijlage 5). De peiling focust op de duur en reden van de relatie, de sterkte van het engagement, de opgenomen functies, de graad van beslissingsbevoegdheid en het niveau, de beschikbaarheid van de opgedane kennis en vaardigheden, steeds gepaard met een bijkomende beschouwing op de betekenis ervan voor de gebruiker. Deze oefening wordt herhaald wanneer er andere actoren waren betrokken. Voor de aspecten waar verhoudingen belangrijk waren (zoals de mate van engagement, beslissingsbevoegdheid of kennis en vaardigheden) wordt beroep gedaan op de likertschaal, een meetinstrument om aan subjectieve verklaringen een eenvoudiger te interpreteren gewicht te geven. Vervolgens wordt gepolst naar de evolutie en transmissie (inclusief mogelijke adaptaties) en de positie van andere belanghebbenden. Een belangrijk luik in dit onderdeel is de waardering. Op basis van de identificatie van de praktijk wordt geïnformeerd naar het belang en de betekenis voor zowel de respondent als andere belanghebbenden vanuit het standpunt van de geïnterviewde. Ten slotte worden nog enkele vragen gesteld over borging, en meer bepaald over de interesses of acties om het potentieel ICE-element te borgen, waaronder registratie op het Platform immaterieelerfgoed.be en/of de Inventaris Vlaanderen als een feitelijke stap tot borging.

Terwijl deel 2 veeleer aansluit bij een 'antropologische' aanpak waar een respondent vanuit haar of zijn leefwereld reflecteert en handelt, zijn deel 3 en 4 vooral geïnspireerd op waardecriteriatools. De oefeningen zijn dan ook opgezet om uitgebreider de omgang met waardecriteriasets bij een variëteit aan individuen na te gaan. Deze benadering valt niet uit te sluiten voor de waardering van ICE maar er zijn wel restricties aan verbonden, waaronder niet laagdrempelig genoeg, een onvermogen tot synthese van nuances of de catalogisering van bepaalde betekenissen. Toch leek het waardevol om ondanks de gekende problematiek de methode te introduceren met een diverse groep van respondenten.

De oefening heeft dan ook de bedoeling om meer te weten te komen over de persoonlijke houding ten opzichte van dit waarderingssysteem. Deel 3 en 4 vertrekken van een exhaustieve opsomming van 22 waarden, hetzij uitgedrukt in begrippen (zoals 'historisch' - deel 4) of hun omschrijvingen (zoals 'het bestaat al een tijd' - deel 3). De lijst is samengesteld op basis van de meest courante waardecriteriatools voor roerend erfgoed en aangevuld met onroerend-erfgoedwaarden. ICE beweegt zich immers over de domeinen heen (zie bijlage 6 en 7).

Het is gebruikelijk dat een waardeterm gepaard gaat met een omschrijving. Hier leek het in deel 4 vooral nuttig om na te gaan welke connotaties respondenten toekennen aan over het algemeen vaak aangewende begrippen in onze samenleving. Zijn termen als 'esthetisch', 'historisch', 'sociaal' of 'educatief' inderdaad voldoende duidelijk dat ze geen verdere toelichting nodig hebben?
In deel 3 wordt verder gevraagd om een mening uit te drukken aan de hand van een likertschaal.
In deel 4 worden de respondenten uitgenodigd om de waardetermen aan te kruisen vanuit twee uitgangspunten: wat ze zelf persoonlijk van toepassing vinden voor hun gekozen praktijk, en wat een lokale overheid bereid tot subsidie verondersteld is te verlangen in een aanvraagdossier.
De keuze voor een selectie en rangschikking van waarde-omschrijvingen of -begrippen is ingegeven door de vaststelling dat het een frequent gegeven is in waardecriteriatools maar dat de werkwijze zelf zelden is geëvalueerd door de gebruikers zelf. Wat betekenen taxonomieën en rangordes, los van de premisse dat hiërarchisch denken een democratisering van waarden belet, met andere woorden voor erfgoedgemeenschappen bij de waardering van ICE? En, evenzeer niet onbelangrijk, wat leveren de verschillende invalshoeken (persoonlijk of vanuit het oogpunt van een andere, waaronder een overheid) inzake waardering op, hoe verhoudt zich dit tot de aanname dat waarderen een contextueel gegeven is, en hoe moet hiermee uiteindelijk worden omgegaan?

Tussen januari en juni 2018 stond de afname van de interviews centraal. Kennissen en enkele gespreks-partners droegen bij tot de selectie van respondenten. Uiteindelijk konden 25 mensen zonder band met de interviewer en met sterk uiteenlopende achtergronden verspreid over heel Vlaanderen worden geïnterviewd. Deze sample bleek voldoende groot om een gevarieerd beeld te kunnen schetsen over zowel de methode als de inhoud (meer bepaald over de diversiteit van ICE en opinies over en vormen van waardering). Ten slotte werd de semigestructureerde vragenlijst over feestdagen en tradities in Vlaanderen na 15 interviews verlaten ten voordele van een bespreking van 20 afbeeldingen met representaties van diverse vormen van ICE afkomstig uit het laboproject '365 dagen', een ICE-kalender van tapis plein (vandaag Werkplaats immaterieel erfgoed) (zie bijlage 3). Op die manier werd het terrein gevoelig vergroot met naast tradities ook praktijken uit andere ICE-domeinen zoals orale tradities en uitingen, podiumkunsten, kennis en kunde op het vlak van de natuur en het universum en traditioneel vakmanschap. Tegelijkertijd kon ook al iets intensiever en op een experimentele manier naar vormen van waardering worden gepolst aangezien beelden meerdere associaties kunnen oproepen en omdat de respondenten gevraagd werden welke foto's hun voorkeur wegdroegen en welke niet.

Een merendeel van de gesprekken (21) werd opgenomen. De overige 4 respondenten gaven geen toestemming tot opname. Bij hen werden nota's genomen. De lengte van de interviews varieerde van 30 tot en met 120 minuten. Achteraf werden de opnames verbatim of woord voor woord getranscribeerd al werd er ruimte gelaten voor kleine aanpassingen om zo goed mogelijk de betekenis van wat gezegd is weer te geven in geschreven tekst. Ook werden stopwoorden, herhalingen, gelach, aarzelingen of rust-pauzes mee opgenomen. De interviews werden in drie gevallen per twee gevoerd uit praktische redenen: soms ging het om een vertrouwensband sneller te bestendigen, in dit geval bij een moeder-en-dochter-relatie waarbij de dochter al eerder was geïnterviewd en steun wou bieden aan haar moeder, maar in de twee andere gevallen ging het om een ouder echtpaar die samen werden geïnterviewd, waarvan een koppel ook betrokken was bij de beschrijving en waardering van een gezamenlijke praktijk. In de derde fase (juli-14 september 2018) werden de transcripties thematisch en discursief geanalyseerd. Er werd met andere woorden niet enkel gelet op wat werd verteld maar ook gekeken naar hoe en waarom iemand op een bepaalde manier over een onderwerp praatte. Op die manier werd gestreefd naar een holistisch beeld van de aanwezigheid en het belang van potentieel ICE bij een diverse groep van belanghebbenden. De inzichten werden vervolgens verwerkt volgens de gewijzigde doelstellingen van de drie deeltrajecten met als voornaamste resultaat concreet inzetbare tools in de vorm van een basishouding voor de waardering van ICE, een identificatieschema en waarderingsblikken.

4.3 Kennisontwikkeling en -deling

Voor een kritische evaluatie en eventuele bijsturing kon beroep gedaan worden op de leden van het ICE-trekkersnetwerk, die als partner bij het project waren betrokken (in casu Centrum voor Agrarische Geschiedenis, Etwie (expertisecentrum voor technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed), Het Firmament (expertisecentrum voor het cultureel erfgoed van de podiumkunsten), het reeds vermelde LECA, Resonant (Centrum voor muzikaal erfgoed) en FARO). Initieel waren ze als lid van het kernteam uitgenodigd om vanuit hun brede expertise actiever deel te nemen aan de voorbereidings- en realisatiefase, in casu als lid van het kernteam en/of klankbordgroepen. Door de heroriëntatie van de methode van rondetafelgesprekken naar een-op-een-gesprekken werd uiteindelijk geopteerd voor 3 collectieve contactmomenten (14 november 2017, 22 februari 2018 en 26 juni 2018). In een eerste vergadering werden de gewijzigde methodes en inhoud toegelicht en besproken. Tijdens een tweede samenkomst stonden het interviewprotocol en verslag van de eerste interviews centraal. Tijdens de laatste bijeenkomst stond een bespreking van een voor waardering relevant thema op het programma, met name het concept 'ICE-erfgoedgemeenschap'.

Verder werd onder leiding van FARO ook deelgenomen aan de masterclasses en de intervisie-gesprekken voor de partners van de pilootprojecten waardering. De masterclasses waren veelzijdig en boden de mogelijkheid om onder de leiding van experten dieper in te gaan op verschillende aspecten, waaronder de selectie van stakeholders, het statuut van waarden, groepsdynamieken en -processen en waardemanagement. De intervisiebijeenkomsten die over het algemeen op dezelfde dag als de masterclasses plaatsvonden, gaven de kans om verder te debatteren.

5 Bespreking van de resultaten

5.1 Voorstelling respondenten

Een totaal van 25 respondenten werd geïnterviewd (zie bijlage 8 voor een overzicht). Een kleine meerderheid (13) identificeerde zich als vrouw, de anderen bestempelden zich als man. De meesten (21) beschreven zich als heteroseksueel, de rest (3) als homo- of biseksueel. Verder hoorde de grootste groep tot de leeftijdscategorieën 18-35 (8 respondenten) en 50-70 (8), gevolgd door 35-50 (6) en 70+ (3). De meesten hadden de Belgische nationaliteit (21) met uitzondering van een Nederlander, een Oostenrijker, een Tsjech en een Albanees. Een grotere verscheidenheid uitte zich in de nationale of culturele herkomst: slechts 11 respondenten identificeerden zich als Belg. Anderen met de Belgische nationaliteit identificeerden zich als Gentenaar (1), West-Vlaming (1), Vlaming (1), Oostkantonner (1), Europeaan (2), Ivoriaan (1) of Turks-Koerdisch (2). De nationaliteit en nationale/culturele afkomst van de ouders van de respondenten was quasi hetzelfde als hun kinderen weliswaar met iets minder personen met een Belgische nationaliteit (17 ten opzichte van 21).

De meesten woonden in de provincie West-Vlaanderen (met name 8), gevolgd door Vlaams-Brabant (5), Antwerpen (4), Oost-Vlaanderen en Limburg (elk 3) en ten slotte het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (2). Verder woonde het merendeel ook in een kleine (minder dan 25.000 inwoners: 12) of middelgrote stad of gemeente (tussen 50.000 en 100.000 inwoners: 8). De rest had zijn woonplaats in een stad of gemeente met meer dan 25.000 en minder dan 50.000 inwoners (2) of leefde in de grootste steden (met meer dan 100.000 inwoners: 3). Vrijwel iedereen was in de loop van de tijd verhuisd, soms met de ouders, soms omwille van studie of omdat ze iemand onderweg hadden leren kennen uit een andere gemeente. Daarnaast waren er 11 alleenstaanden, waarvan 5 met kinderen. Het overgrote deel was gehuwd of woonde samen met een partner, waarvan 9 met kinderen. Verder waren er 2 mensen met een latrelatie. Minstens 8 mensen had al een of meerdere relaties achter de rug, waarvan 5 een partner hadden verloren en 3 die officieel waren gescheiden. Een groot aantal was in het bezit van een bachelor- of masterdiploma (respectievelijk 9 en 8), gevolgd door een getuigschrift van het middelbaar onderwijs (het zogenaamde A3 en A4-niveau: 3), een diploma van het middelbaar onderwijs (A2-niveau: 3) en een doctoraatsgraad (1). Ten slotte bleek er afwisseling in de persoonlijke levensbeschouwingen en geloofsovertuigingen: rooms-katholiek (7), atheïst (5), agnost (4), moslim (2), protestant (1), protestan-agnost (1), atheïst-vrijzinnig humanist (1), vrijzinnig humanist (1), humanist (1), moslim-atheïst (1) en boeddhist (1).

5.2 Diversiteit binnen ICE

In een eerste deel van de interviews werd naast een beschrijving van zichzelf, waar hier niet verder op wordt ingegaan, ook gepolst naar allerhande vormen van potentieel ICE in het dagelijks en niet-zo-dagelijks leven van de respondenten. Er werd gebruikgemaakt van een semigestructureerde topiclijst, een gestructureerde set van vragen over de band met feestdagen en tradities in Vlaanderen (eerste 15 gesprekken) of een bespreking van afbeeldingen met representaties van diverse vormen van ICE (laatste 10 gesprekken). Algemeen bleken de methodes niet bijzonder geschikt voor deze insteek ondanks dat de geïnterviewden waren uitgenodigd om zich hierop voor te bereiden. Overwegend werden relatief weinig details vrijgegeven waardoor de grote verwachte variatie aan praktijken grotendeels uitbleef. Mogelijk hadden sommigen niet voldoende tijd aan de opdracht besteed of hadden ze de breedte en diepte van het te bespreken thema onderschat. Misschien speelde bij sommigen ook een zekere gereserveerdheid en terughoudendheid om van bij het begin in het gesprek persoonlijke details mee te delen een rol.

Een andere reden is dat de respondenten het beleefde eventueel te weinig bewust beleefden.
De meesten hadden wat tijd nodig om zich de dagdagelijkse, wekelijkse, maandelijkse of jaarlijkse activiteiten voor de geest te halen. Uitzonderingen waren de voorkeurspraktijken in een vrijetijdssetting (hobby's) met op kop de praktijk die de deelnemers op voorhand hadden bepaald voor de gedetailleerde bespreking in deel 2. Verder hadden ook de gezinssituatie (voornamelijk door kinderen of kleinkinderen) en nieuwe aanpassingen in het leven van de gesprekspartners (waaronder net verhuisd, net gepensioneerd of onlangs ontslagen uit het ziekenhuis) een impact op de nood tot reflectie.
Een gelijkaardige tendens werd waargenomen bij de bespreking van praktijken vanuit het perspectief van de ICE-domeinen. Globaal culmineerde het gesprek in een overzicht van heel courante activiteiten waaronder huishoudelijk werk, sporten en tv kijken. Af en toe werd gewag gemaakt van nieuwe tendensen zoals 'binge-watching' (het achter elkaar kijken van televisieseries) of de soms sterke invloed van nieuwe technologieën, zoals de gsm of Facebook op het persoonlijk leven. De introductie was evenwel interessant omdat respondenten in dit stadium al op velerlei manieren uiting gaven van vormen van belang (zie verder).

5.2.1 Feestdagen en tradities in Vlaanderen

De gestructureerde vragenset over feestdagen en tradities in Vlaanderen was in sommige opzichten beter om meer inzicht te verwerven in de relatie met potentieel ICE. Het grootste nadeel echter was de begrensde focus op een van de deelverzamelingen van ICE, met name sociale gewoontes en gebruiken. Feestdagen werden grosso modo beschouwd als een rustdag of als een gewone dag:

"Eigenlijk is dat een zondag zoals een ander." (Lieve, 50-70 jaar, Elsene). Een grote uitzondering is Kerstmis die door iedereen voor gelijkaardige redenen sterk werd benadrukt als een belangrijk moment in het jaar (cf. infra). De redenen dat het belang van de wettelijke feestdagen bij de meeste respondenten naar de achtergrond is verschoven, zijn legio. De meeste vrije dagen zijn ofwel nationalistisch of religieus geïnspireerd. Een groter wordende groep van mensen in Vlaanderen gelooft echter niet langer in God of belijdt andere geloofsvormen. Een toegenomen secularisme en verdere fragmentatie van levensbeschouwingen kan daarenboven verder worden gekoppeld aan de behoefte om de religieuze of nationale identiteit niet noodzakelijk langer op een feestdag te beleven.
Het kan ook op andere momenten worden ervaren, zoals bij Frieda (50-70 jaar, Brugge) en haar partner Hubert (+70 jaar, Brugge) via hun vrijwilligerswerk in een christelijke organisatie. Hetzelfde geldt ongetwijfeld ook voor de feestdagen met een nationalistische of ideologische betekenis (zoals de Nationale Feestdag en Feest van de Arbeid). Zulke gelegenheden kunnen het gemeenschapsgevoel versterken maar zijn niet exclusief voorbehouden voor zulke ervaringen. Joris (35-50 jaar, Leuven) is lid van de lokale SP.a-afdeling maar had lange tijd niet de behoefte om deel te nemen aan de 1 Mei-stoet omdat hij als voormalig burger van een communistisch land (Tsjechië) de traditie van op straat samen te komen en de Internationale te zingen te sterk koppelde aan een dictatuur. Daarenboven komt het voor dat mensen zich niet welkom voelen: "Er is niet echt een band […] Ik ben bijvoorbeeld al naar de kerk geweest op Pasen om te zien hoe het eraan toegaat, maar iedereen beschouwt me als een vreemdeling. We hebben dus niet onze plaats daar. Ik ben nochtans al verschillende keren geweest omdat ik echt wou weten wat het inhield. Ik ben destijds zeer goed ontvangen door de priester en zelfs door de mensen maar toch ben je alleen." (Anna, Turks-Koerdisch, 50-70 jaar, Oostende)

Het belang en de betekenis van een feestdag varieert dus per individu. Dat geldt ook voor zowel oudere als nieuwere Vlaamse tradities. Sommige, zoals 100 dagen, een schooltraditie voor laatstejaars, bleek niet bekend bij oudere respondenten. Bij andere was de significantie onderweg verdwenen of getransformeerd. Vooral de eetcultuur lijkt op dat vlak de laatste decennia sterk geëvolueerd. Pannenkoeken worden bijvoorbeeld niet langer gegeten op Maria-Lichtmis. Op Pasen worden er vaak nog paaseitjes voorzien maar ouders en grootouders zoeken daarnaast ook naar gezonde alternatieven voor hun (klein)kinderen. Die overtuiging wordt door velen gedeeld in het bijzonder wanneer het gaat over het eten op kerstavond, kerstdag of oudjaar. 'Traditionele' gerechten zoals fondue, gourmet, kalkoen of kreeft zijn veelal van het menu geschrapt vanuit een toegenomen bezorgdheid voor de gezondheid enerzijds en dierenleed anderzijds. Die ingesteldheid, een grotere bewustheid ten aanzien van zichzelf en anderen, bleek ook merkbaar in andere praktijken zoals het weren van kaarsen tijdens de advent omwille van veiligheidsredenen of de aanwezigheid van een informatieblad aan de deur om kinderen en hun ouders tijdens Driekoningen of Halloween kenbaar te maken dat ze mochten aankloppen voor snoep. Misschien kan de lijn zelfs worden doorgetrokken naar de verhouding van sommige respondenten ten aanzien van over het algemeen sterk commerciële evenementen zoals Sinterklaas, Halloween en valentijnsdag. Sommigen benadrukten expliciet die momenten niet te vieren omdat ze enkel het koopgedrag stimuleren en een vals of minstens geforceerd gevoel van samenzijn en samenhorigheid creëren.

Dit staat in fel contrast met Kerstmis, met name kerstavond en kerstdag, een hoogdag voor velen omdat het sterk op het samenzijn met de familie is gericht. Dit geldt op zekere hoogte ook voor de verjaardag, Moederdag en Vaderdag of oudejaarsavond en Nieuwjaar dat zowel met vrienden als met de familie kan worden gevierd. Kerstmis is over de jaren heen geëvolueerd met, zoals hierboven al aangegeven, een menu dat constant aan de heersende smaken en tendensen wordt aangepast. Ook het zetten van een echte kerstboom en de kerststal staat tegenwoordig ter discussie vanuit een milieuvriendelijk perspectief of omdat het samenkomen met familie ondertussen al enkele decennia primeert op de religieuze betekenis van het feest. Net het bijeen zijn met ouders, kinderen, kleinkinderen en alle levenspartners is zoals gezegd primordiaal voor alle respondenten ongeacht of er een nachtmis is, de datum naar een ander moment dan 24 of 25 september verplaatst wordt, er een zaal moet worden gehuurd om iedereen samen te kunnen krijgen, nieuwe afspraken rond cadeaus worden gemaakt, of dat er andere tradities om bepaalde omstandigheden wegvallen. Kerstmis lijkt de enige feestdag die ten volle wordt gevierd en dat ondanks vele transformaties, hetzij op nationaal, regionaal, lokaal of zelfs familiaal niveau, blijft standhouden. Kerstmis brengt niet enkel mensen samen, het is een alom gekende opportuniteit en stimulans om met naasten te vieren vanuit het standpunt dat de feestdag bedoeld is om met hen door te brengen.

De inhoud en betekenis van feestdagen en rituelen evolueert constant en sommigen, zoals Hubert (+70 jaar, Brugge) zijn zich er ook sterk van bewust: "Maar alles evolueert zo hard. Vroeger toen ik misdienaar was, gingen we traditioneel elk jaar rond om eieren. Maar dat is iets dat is weggevallen. Toen was het al een traditie. Ik heb dat meegemaakt. Maar dat is weggevallen. Voor mij is dat iets dat al zoveel jaar bestaat. Er zijn nu zaken die mee-evolueren, die niet meer in dezelfde vorm terugkeren, maar wel op een andere manier aansluiting vinden." Op de vraag hoe hij zich hiertoe verhoudt, antwoordt hij: "Ik denk dat je dat niet kunt tegenhouden. Er is zoveel veranderd in die tijd waardoor je die traditie zoals het vroeger was bijna niet meer kunt bewaren." Hubert staat wel open voor verandering omdat nieuwe tradities die soms de plaats innemen van oudere vormen (zoals Halloween de rol van de Sterrenstoet of Driekoningen overgenomen heeft) nog altijd dezelfde functie uitoefenen: "De vorm is veelal veranderd, maar de intentie is toch nog hetzelfde. De traditie van mensen samenbrengen en van samen iets te doen." Dezelfde mening zijn bijvoorbeeld ook Anna (50-70 jaar, Oostende) en Albert (18-35 jaar, Sint-Jans-Molenbeek) toegedaan. Beiden vinden het dan ook jammer dat twee van hun favoriete feesten, respectievelijk het Koerdische oudjaar en Sinterklaas niet meer worden gevierd in intieme kring. Bij Anna betreft het vooral een logistiek probleem. De meeste Koerden in België wonen te ver van elkaar om de praktijk van een als oude man en jonge vrouw verkleed paar die langs de huizen gaat verder te zetten. Bij Albert lijkt de traditie van zelfgemaakte sinterklaasgedichten voor te dragen in het gezin uitgedoofd omdat iedereen het langzaam aan drukker heeft in die periode. Sommigen, ten slotte, zijn blij dat bepaalde tradities verdwenen zijn. Het gaat in dit opzicht enkel over gecontesteerde praktijken zoals gearrangeerde huwelijken.

5.2.2 ICE in beelden

Bij de laatste 10 interviews werden de gestructureerde vragen over feestdagen en tradities ingeruild voor een bespreking van 20 foto's met representaties van praktijken uit alle ICE-deelverzamelingen. De voornaamste betrachting was om de diversiteit van potentieel ICE verder in kaart te kunnen brengen en al iets intensiever te polsen naar waarderingsvormen. Er werd concreet gevraagd welke foto's ze leuk vonden, wat de reden was, en of ze gelijkaardige praktijken kenden of beoefenden.
Er werd verder nagegaan of en in welke mate potentieel ICE aanwezig was in het persoonlijk leven en of ze gelijkaardige voorbeelden uit hun huidige of vroegere omgeving konden aangeven. Vooral de vaststelling dat sommige afgebeelde praktijken sterk lokaal waren verankerd was een argument om die invalshoek verder te verkennen. Algemeen bleek de methode iets meer efficiënt om meer zicht te krijgen op de kennis, functie en betekenis van potentieel ICE in een individuele context. Er werden ook meer voorbeelden aangehaald. Daarenboven effende de vraag over de favoriete foto's het pad voor een verdere exploratie van voorkeuren, smaken of interesses en bijgevolg van waardering.

Dat een beeld meer zegt dan duizend woorden wordt soms wel eens aangehaald om de kracht van foto's te beschrijven. Ook bij de respondenten leken de afbeeldingen een bepaalde invloed uit te oefenen met soms sterk reflexieve en intieme beschouwingen tot gevolg. Zo bleef Aljosha (18-35 jaar, Wevelgem) een tijdje stilstaan bij foto 5 omdat de afbeelding met de vogels hem sterk deed herinneren aan de tijd die hij doorbracht bij zijn grootouders: "Ik weet dat hij een hele stapel van zulke kaarten had liggen en ik heb daar superveel mee gespeeld vroeger. Ja, dat doet mij gewoon keihard denken aan de zondagen dat we naar mijn oma en opa gingen." Ook Charlotte (18-35 jaar, Antwerpen) kende een vorm van nostalgie toen ze een foto van een dansstuk bestudeerde (9): "Ja, het doet me denken aan toen ik als klein kind dansles nam." Rik (+70 jaar, Werchter), ten slotte, zag in verschillende afbeeldingen die hij selecteerde een link met zijn eigen identiteit: "Wat ik ook belangrijk vind, is, ik heb het al langer bij mezelf ontdekt, dat zit in de meeste foto's die ik toch wel aangeduid heb, denk ik, dat er ergens verbinding ontstaat. […] Misschien is dat ook een stuk van mijn identiteit."

Foto's kunnen persoonlijke gevoelens en opinies uitlokken op basis van hoe ze worden gepercipieerd. Volgens de Franse semioticus Roland Barthes zijn foto's per definitie polysemisch. Afbeeldingen bieden altijd de ruimte voor meerdere interpretaties en betekenissen. Een interessant voorbeeld in dit onderzoek is de afbeelding van de Borelle, gerepresenteerd door middel van een detailbeeld van een nachtelijk groot vuurspektakel (7). Laura (18-35 jaar, Ekeren) zegt hierover: "Ik vond dat vuur tof. Zo, dat kampvuur. Ik vind dat altijd wel leuk. Niet dat het een bepaalde betekenis voor me heeft. Het is gewoon zo met vrienden of met familie zo rond een kampvuur. Ik weet niet. Voor de gezelligheid eigenlijk. En gewoon, gelijk vroeger kamperen, kampvuur. Ik heb daar goede herinneringen aan." Britt (50-70 jaar, Baal) daarentegen koppelt het beeld aan racisme en milieuverontreiniging: "Ja, weet je, dat geeft mij te veel de connotatie van de Ku Klux Clan [een voormalige Amerikaanse racistische organisatie].

En dat heeft mij altijd afgestoten. […] En trouwens een kerstboomverbranding vind ik eigenlijk ook niet meer te doen. Dat is niet goed voor het milieu."

Net omdat de respondenten de foto's die hen aanspraken mochten selecteren en erover konden vertellen, werd niet alleen een blik gegund op hun smaken, voorkeuren en interesses maar ook op het belang en de betekenis van deze praktijken. Laura gaf al aan dat een kampvuur gezelligheid creëert, ook al zei ze in dezelfde context dat het geen betekenis bij haar oproept. Rik en anderen zagen in hun keuzes een stuk van zichzelf terug. De oefening bleef met andere woorden niet beperkt tot een objectieve bespreking maar strekte zich ook uit tot een subjectieve reflectie waarin de band met de ICE-praktijken gevoelsmatig werd verkend. Ook deze invalshoek bood een kans om velerlei vormen van waardering te observeren. Een gelijkaardige intense houding was daarentegen veel minder aanwezig wanneer gepeild werd naar gelijkaardige praktijken uit de ICE-domeinen geassocieerd met de huidige en vroegere woonplaatsen. De toon was op dat vlak veeleer afstandelijk en gelimiteerd tot een omschrijving van voorbeelden. Maar er werden toch relatief meer, en in ieder geval sneller, praktijken en producten opgesomd met vooral een uitweiding over streekgerechten, bieren en sport (wielrennen of veldrijden). Er was ook aandacht voor de evolutie en transmissie met dezelfde of gelijkaardige opinies en houdingen uit de vorige onderdelen van het gesprek.

5.3 Identificatie van ICE

De respondenten kregen de kans om een praktijk op voorhand voor te bereiden. De vraag was afgestemd op de definitie van ICE maar liet ruimte open voor interpretatie enerzijds vanuit de ervaring van Werkplaats immaterieel erfgoed dat de definitie enerzijds soms moeilijk te transponeren is naar een breed publiek en anderzijds om de breedte van het terrein te kunnen overschouwen. De respondenten werden zonder veel bijkomende informatie te geven, gevraagd of ze iets heel graag deden dat ze wilden bespreken. Tijdens het gesprek werd het kerncriterium van erfgoed betrokken en bijgaand geïnformeerd of wat ze zo graag deden ook wilden doorgeven aan anderen. De gebruikte topiclijst was los gebaseerd op het invoerplatform immaterieelerfgoed.be en bestond uit de volgende thema's: identificatie en relatie met het onderwerp, relatie met anderen, evolutie en transmissie, waardering en borging. De volgende praktijken werden uitvoerig behandeld: Koerdisch-Turkse eetcultuur, Sinterklaasgedichten, vrijwilligerswerk bij een katholieke organisatie (Katholieke Vereniging Gehandicapten Limburg), de Neder-Duitse cultuur (een dialect en cultuur uit de Oostkantons), Centraal-Europese geschiedenis, het Duits en de Oostenrijkse cultuur, dragcultuur, vrijwilligerswerk bij een katholieke vereniging (Samana), samen dineren, duivensport, Eurovision Song Contest, boogschieten, viool spelen, schaken, rugby, vrijwilligerswerk bij een groep voor homoseksuele pastores, carnaval, DJ'en, gaming en naaien.

Soms werden om praktische redenen dubbelinterviews afgenomen. Het ging meer bepaald om twee echtparen en een moeder en een dochter. Bij twee respondenten bleef het gesprek beperkt tot een introductie van alledaagse praktijken, enerzijds omwille van de taalbarrière (Frans) en anderzijds omdat een geïnterviewde bleef vasthouden aan zijn levensverhaal.

De activiteiten zijn om te beginnen bijzonder divers en de meeste lijken ook een plaats te hebben in de deeldomeinen alhoewel die gedachtewisseling hier misschien niet moet worden aangehaald net omdat ICE constant evolueert en het (inter)nationaal beleid op dat vlak wat achterna holt. Kan met andere woorden vrijwilligerswerk bij een katholieke vereniging die al enkele decennia bestaat en uniek is in Limburg met begeleiders die over specifieke vaardigheden en kennis beschikken en waarvan de meesten zich inzetten om de werking voort te zetten zodat mensen met een fysieke beperking een tiental dagen onbezorgd van een fijne vakantie kunnen genieten tot erfgoed worden gerekend? Of gaming, een binnen het erfgoed vaak nog onbekende praktijk voor velen, maar wel een gespecialiseerde bekwaamheid vereist en vaak bestaat uit een bijzonder hechte 'online' en 'offline community' die tijdelijk graag deelt? Daarenboven zijn de bovenstaande kwesties sterk gerelateerd aan een ander moeilijk te beantwoorden kwestie in het beleid: de belanghebbenden. Wie is de gemeenschap, wie is betrokken bij ICE en met wie moet rekening worden gehouden vanuit het standpunt dat een gemeenschap tegenwoordig meer als een netwerk van handelingen dan als een homogeen af te bakenen groep van individuen wordt beschouwd? De 'game community' is volgens Laura (18-35 jaar, Ekeren) op wereldvlak honderden miljoenen leden groot. Hetzelfde kan binnen de voorgedragen onderwerpen gezegd worden van fans van Eurovision Song Contest, vioolspelers, schakers en mogelijk ook boogschutters. Zelfs al wordt het aandeel verkleind tot een specifieke vaardigheid, zoals het Belgische vioolspel of een Vlaamse variant van boogschieten blijft de gemeenschap groot. Deze kwesties maken, zoals verteld, deel uit van een grotere discussie over de domeinen heen. Vandaar dat de invulling van het project blijft concentreren op *potentieel I*CE.

Het gesprek startte met een beschrijving van de praktijk door de respondent. De topiclijst bestond verder uit een exploratie van de band met de het zelfgekozen onderwerp, relaties met anderen, enkele vragen over de evolutie en transmissie van het gekozen onderwerp, een waarderingssessie en een verkenning van de houding en strategieën met betrekking tot borging. De topiclijst werd nooit strikt gevolgd om niet te sterk te interfereren in de verhaalstructuur van de respondenten. Ook het identificatieschema met componenten die mogelijk van belang konden zijn in de afbakening van de praktijk werd niet altijd consequent toegepast. Toch bleek het over het algemeen een handig instrument om de verwevenheid tussen ICE, roerend en onroerend erfgoed te schetsen. Mits toegankelijke vragen bleek de tool daarenboven voldoende laagdrempelig en stimuleerde ze de respondenten om te praten of te reflecteren. Verder bleek ook de topiclijst in de rest van het gesprek een bruikbaar hulpmiddel om mensen in alle vrijheid te laten vertellen.

Zo werd duidelijk dat de open vraag naar de context en ervaring van de respondent bij de eerste kennismaking met de praktijk ook een gelegenheid was om die band verder uit te diepen en te versterken.

Verder leverde de aanpak interessante inzichten op over de evolutie van praktijken. Om te beginnen was elke respondent bewust van bepaalde ontwikkelingen en nagenoeg iedereen stond positief tegenover aanpassingen. Volgens Albert (18-35 jaar, Sint-Jans-Molenbeek) was verandering zelfs n ormaal "omdat tradities nu eenmaal altijd veranderen". Voor sommigen leidden veranderingen tot andere ervaringen en soms zelfs tot een verhoogd plezier. Laura (18-35 jaar, Ekeren) gaf bijvoorbeeld aan dat recente adaptaties in gaming haar een sterkere immersie of betrokkenheid in het spel bezorgden. Een gelijkaardig gevoel ervoer Gilbert (50-70 jaar, Ichtegem) wanneer de digitale duivenklok in de duivensport werd ingevoerd. Het systeem zorgt ervoor dat de deelnemers sneller de resultaten van de wedstrijd te zien kregen. Anderen, zoals Britt (50-70 jaar, Baal), accepteerden verandering maar gingen er niet op in. Als dj speelde ze nog tot de vroege jaren 2000 op een eerder traditionele manier ondanks de introductie van nieuwe technieken en gewijzigde smaken. Geen enkele respondent zette zich ten slotte af tegen vernieuwing om de transmissie van de praktijk te kunnen verzekeren in familie- over verenigingsverband. Sommigen zoals Hubert (+70 jaar, Brugge) beklemtoonden in dit opzicht wel dat in de gemeenschap levende kernwaarden zoals solidariteit en vriendschap gegarandeerd moesten kunnen blijven: "Je ziet dat er een aantal jonge gasten anders denken, maar als het uiteindelijk over bepaalde zaken gaat, merk je wel dat het wordt doorgegeven. Het wordt doorgezet. Het wordt misschien meer op hun manier gedaan, maar de waarden en de manieren die je doorgeeft, blijven erin." Verder gaven de respondenten typische voorbeelden van borgingsacties met op kop nieuwe mensen sensibiliseren en huidige stakeholders blijven motiveren). Niemand was echter vertrouwd met het **Platform** immaterieelerfgoed.be of de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel erfgoed als een middel tot borging.

De topiclijst met open maar op de respondenten afgestemde vragen leidde over het algemeen tot een vlotte babbel met relevante en veelzijdige informatie. Dit was minder het geval bij de toepassing van de likertschaal in hetzelfde onderdeel of in de oefening met waarde-omschrijvingen. De introductie van de methode onderbrak bijvoorbeeld vaak abrupt een conversatie en relatief veel respondenten stelden zich vragen bij het gebruik of pasten de methode (moedwillig) verkeerd toe. Daarenboven leverde de likertschaal weinig nieuwe informatie over de band met het gekozen onderwerp op. Het was bijvoorbeeld logisch dat iedereen zich betrokken voelde en het niveau van de kennis en vaardigheden inzake de favoriete praktijk eerder hoog of heel hoog quoteerde. De meesten waren er ook van kindsbeen mee vertrouwd.

5.4 Waardering van ICE

Het is hier en daar al uitvoerig gedemonstreerd: het belang van getoetste methodes om bepaalde informatie uit te wisselen en het belang van de positie en verhoudingen tussen de partijen. Wie met wie praat, eventueel uitgebreid met waar en wanneer, maar bovenal met een blik op hoe het gesprek verloopt zijn elementen die niet enkel van tel zijn bij kwalitatieve interviews maar ook bij participatieve waardering. Grosso modo verloopt de waardering van erfgoed in Vlaanderen en daarbuiten vanuit twee mogelijke invalshoeken: met of zonder waardecriteria.
Beide manieren werden betrokken in de interviews om na te gaan welke methode het best geschikt is als basisinstrument voor de waardering van ICE.

5.4.1 Gebruik van waardecriteria

Waardecriteria werden geïnitieerd in deel 3 en 4 van het interview door middel van een blad met 22 waarde-omschrijvingen voorzien van een likertschaal (zie bijlage 6) en een blad met een overzicht van dezelfde waarden maar nu uitgedrukt in begrippen afkomstig uit de meest courante waardecriteriatools (zie bijlage 7). Gekende voordelen van waardecriteriatools zijn: flexibel en gemakkelijk aanpasbaar, uitvoerig getest en ondertussen ook geïntegreerd in een door FARO uitgegeven stappenplan met basisnormen voor een kwaliteitsvol waarderingstraject (2017). Nadelen zijn dat de criteria, hetzij door de inhoud, hetzij door het vooraf bepaalde aantal, niet noodzakelijk leiden tot een holistisch begrip van erfgoed waardoor nuances of zelfs nieuwe uit het traject voorgekomen waarden mogelijk niet in aanmerking worden genomen. Deze kwesties kwamen bij bijna alle respondenten aan bod. Opvallend was dat ze spontaan naar boven kwamen en vaak vergezeld waren van diverse argumenten en strategieën om met de problematiek om te gaan. Een persoon, met name Ermir (18-35 jaar, Diest), een Albanese voormalige transmigrant, was niet bereid om de oefeningen te doen omdat ze niet strookten met zijn waardebeleving. Alhoewel hij doorheen het gesprek wel impliciet waardeerde wou hij geen gebruik maken van begrippen of omschrijvingen. Volgens hem bekrachtigen ze te sterk dat wat hij mogelijk niet als zo belangrijk of slechts tijdelijk belangrijk ervaart: ”I will never going to be able to be happy, or to reach what I want if I put value on that.”

Diegenen die de waarderingssessies wel uitvoerden, gaven soms wel aan dat de lijst wel erg lang was. Lieve (50-70 jaar, Elsene) vond de waarde-omschrijvingen ook te algemeen voor een bespreking van eetcultuur, met name samen dineren. Ook over het gebruik van de likertschaal hadden sommigen een uitgesproken mening. Rik (+70 jaar, Werchter) had het moeilijk om altijd de hoogste categorie aan te duiden. Anderen stonden wat langer stil bij de optie ‘neutraal’, een begrip dat zelf door de respondenten mocht worden ingevuld: : ”Wat betekent neutraal voor jou? Hoe moet ik het zeggen. Voor mij is het waardevol voor andere redenen maar niet omdat het al een tijd bestaat.

Als ik helemaal oneens zeg, lijkt het alsof ik het negatief bekijk. En dat doe ik niet." (Timo, 35-50 jaar, Leuven). Timo stelde zich ook de vraag of het kwaad kon dat hij zo vaak 'neutraal' aankruiste. Voor Lieve (50-70 jaar, Elsene) bleek dit zelfs een aanleiding om af te wisselen: "Ik moet er toch een beetje variatie in brengen ook, hé ". Frieda (50-70 jaar, Brugge) gaf verder aan dat ze naar 'neutraal' teruggreep omdat de keuzes soms heel dicht bij elkaar lagen. Ten slotte bleek er ook een probleem dat niemand had aangekaart en pas naar boven kwam in de analyse. Ondanks de aanhef "Het [de praktijk] is waardevol voor mij, want ..." gevolgd door een waarde-omschrijving, bleken nogal wat respondenten hun onderwerp op een 'objectieve' manier te beschrijven ook al vonden ze hun praktijk zelf niet noodzakelijk historisch, esthetisch of wetenschappelijk waardevol. Het probleem situeerde zich blijkbaar in de opmaak van de omschrijvingen. Een groot deel, zoals 'het is zeldzaam' of 'het brengt mensen bij elkaar' was blijkbaar te afstandelijk geformuleerd.

Alhoewel nadrukkelijk aan de respondenten werd meegedeeld dat de waarde-omschrijvingen in deel 3 overeenstemden met de waardebegrippen in deel 4 namen sommigen toch een ander standpunt in met verschillende resultaten tot gevolg. Bij Charlotte (18-35 jaar, Antwerpen) en Timo (35-50 jaar, Leuven) bleek vooral de likertschaal een invloed uit te oefenen op hun keuzes. Beiden hadden beduidend minder waardebegrippen geselecteerd in het laatste onderdeel. Charlotte haalde aan dat ze bij elke waardenomschrijving een mening moest hebben terwijl ze bij de waardebegrippen een selectie kon maken met wat voor haar de essentie was. Timo reflecteerde op dezelfde manier: "Er kunnen honderd dingen waardevol zijn. Maar als je vraagt wat het belangrijkste is voor je of wat verbind je er echt mee dan heb je er geen honderd maar misschien vier of vijf."

Het gros van de opmerkingen over de methodes situeerde zich vooral op het niveau van de waarden. Sommigen waren niet vertrouwd met bepaalde waardetermen of -omschrijvingen. Anderen vroegen om extra uitleg. Enkelen, zoals Britt (50-70 jaar, Baal), duidden zelf enkele zwaktes in de oefening aan: "Maatschappelijk relevant, dat is eigenlijk een sociaal aspect. Hier moeten nuances in natuurlijk." Maar over het algemeen situeerden de uitdagingen zich in de diverse duidingen en betekenissen die de respondenten eraan toekenden. Over 'historisch' of 'het bestaat al een tijd' zegt Britt bijvoorbeeld: "Ik lees het als een traditie. Maar het is niet omdat het een traditie is dat ik dat waardevol vind. Is het omdat het een traditie is? [stilte] Zeg maar gewoon 'eens'. Ik ben het daarmee eens." Ook bij 'esthetisch' of 'het is mooi' liepen de interpretaties sterk uiteen. Joris (35-50 jaar, Leuven) vond Centraal-Europese geschiedenis niet mooi, terwijl Frieda (50-70 jaar, Brugge) 'mooi' als een positieve articulatie van een beleving uitdrukte: "Hetgeen we gehad hebben, is wel mooi." Laura (18-35 jaar, Ekeren) vond het dan weer moeilijk vanuit welke invalshoek ze 'esthetisch' kon associëren met gaming: "Het kan gaan over de graphics van games, hoe realistisch het eruit ziet. Het kan ook mooi zijn op een emotionele manier zou ik denken. Ik heb zo heel veel games waar ik een nostalgische impuls bij heb. [lacht]

Die ik om de zo veel jaar nog eens speel. Die graphics zijn dan al verouderd en die zien er niet meer zo mooi uit maar de game zelf heeft, emotioneel gezien, wel nog een mooie kwaliteit zal ik zeggen." Gelijkaardige opvattingen werden ook gehoord bij aan 'esthetisch' verwante termen of omschrijvingen zoals 'artistiek' of 'het is kunst'. Dilan (18-35 jaar, Oostende) vond dat haar onderwerp die zij beschreef als wereldkeuken mogelijk geen kunst is. Lieve (50-70 jaar, Elsene) was het helemaal oneens met het uitgangspunt dat ze zich met koken artistiek kon uitdrukken omdat ze niet innovatief was: "Ik voel me geen narcist. Ik zit helemaal in een artistiek milieu. Ik heb er altijd in geleefd en ik ben een knutseloma en ik kook graag. Ik vind nooit iets uit, hé. Nu, het recept van vanavond heb ik zelf een beetje samengesteld, maar normaal kijk ik in boeken. Dus ik ben helemaal niet artistiek." Aljosha (18-35 jaar, Wevelgem) vond het dan weer moeilijk om hierover een standpunt in te nemen "omwille van het stereotiepe beeld van kunst in mijn hoofd. Kunst is een schilderij of een standbeeld."

Een reeks gelijkaardige dilemma's dook op inzake het in te nemen standpunt. Laura (18-35 jaar, Ekeren) uitte de opmerking dat ze gaming historisch waardevol vond vanuit een onderzoeksperspectief maar niet als gamer. De kwestie werd verder verkend wanneer de respondenten waarden moesten selecteren voor een op te stellen subsidiedossier. De resultaten verschilden over het algemeen ten opzichte van de individuele waardestelling, maar er kan omwille van de diversiteit van de onderwerpen en de persoonlijke invulling van de waarden niet echt een gedragen conclusie worden getrokken. Daarenboven werden de respondenten niet altijd consequent uitgenodigd om hun keuzes te argumenteren. Zoals uit de getuigenis van Aljosha (18-35 jaar, Wevelgem) blijkt, levert dit wel meer informatie en inzichten op: "Bij 'wetenschappelijk' en 'educatief' denk ik belerend over te komen in een staatscontext. Terwijl de rest, 'sociaal', 'identiteit', 'maatschappelijk', 'artistiek', 'historisch', veel eerder iets zijn van een minder dwingende manier van ermee om te gaan." Achteraf bleek eveneens dat een substantieel deel van de respondenten uit de eerste 15 interviews vaak een 'objectieve' positie innam in de waarderingssessies. Af en toe verantwoordden ze het belang van hun praktijk vanuit een algemeen of andermans perspectief met een andere waardestelling tot gevolg.

Ten slotte doken ook bekende methodologische hindernissen op, zoals het sociaal wenselijk antwoorden, een behoefte om alle waarden even belangrijk in te schatten en de beïnvloeding door derden in dubbelinterviews.

5.4.2 Vrijuit praten

Naast een toepassing van het gebruik van waarderingscriteria werd in het onderzoek ook nagegaan of en hoe mensen op andere manieren vanuit het persoonlijk referentiekader waardeerden. Zoals eerder vermeld zijn er vooralsnog weinig inspirerende voorbeelden die dit proces uiteenzetten in het domein van ICE. Het plan van aanpak bestond initieel uit een concrete vraag waarom de praktijk zo waardevol was voor de respondent. Maar uit de analyse van de interviews bleek dat het belang van praktijken in alle onderdelen van de gesprekken impliciet of expliciet naar voor kwam. Er werd vervolgens besloten om ook die aspecten te onderzoeken om zo nog beter een standpunt te kunnen innemen over de waardering van ICE. Als basis voor deze benadering werd uitgegaan van de elementaire waarderingscriteria voor erfgoed: wat is vanuit welk oogpunt belangrijk en waarom is het belangrijk? Meer specifiek werd gefocust op uitdrukkingen die naar het belang van een praktijk verwezen (als aanleiding voor een mogelijke band), termen die de (intensiteit van de) relatie beschreven en de reden(en) die de respondenten hiervoor aangaven. Andere verbale en niet-verbale parameters die een blik op iemands houding over een praktijk kunnen gunnen zoals de lichaamstaal (gestiek, houding, gelaatsuitdrukking), stemgebruik, hoe lang iemand over een thema praat, herhaling of de gemoedstoestand, werden niet geregistreerd.

Het belang van een praktijk werd onder meer via de volgende termen geduid: interessant, tof, leuk, mooi, plezant, graag, belangrijk, perfect, knap, fantastisch, prachtig, bijzonder, populair, onvergetelijk, relevant, super, goed, cool, speciaal, uitzonderlijk, waardevol.
Begrippen die iets meer informatie over de relatie tussen de respondent en het onderwerp weergaven zijn: houden van, geëngageerd zijn, zich close voelen bij, actief bezig zijn met, dromen van, aangetrokken worden tot, fan zijn van, iets graag doen, blij zijn met iets, bewondering hebben voor, iets dat aanspreekt, ergens naar uitkijken, een rode draad in iemands leven, hobby, droom, passie, bezigheid, zich uren ergens mee bezig kunnen houden, ergens plezier aan beleven, wat iemand de tijd doet vergeten, interesse hebben voor, ergens een band mee hebben, trots zijn op, tijd besteden aan, bewust kiezen voor, verantwoordelijkheid nemen in, ergens bij betrokken zijn, ergens door gefascineerd zijn, iets dat een (grote) waarde heeft voor iemand, een vaste waarde in iemands leven, ergens voor gaan, iets zo goed mogelijk doen.

Ten slotte werd ook beargumenteerd waarom de praktijk zo waardevol werd bevonden: verrijking, zich thuis voelen, heling, ontspannend, goed humeur, creatief bezig zijn, een warm gevoel, ontroert, positief gevoel, mensen een goed gevoel geven, vertrouwdheid, herinnering aan iemands verleden, de mensen een leuke tijd bezorgen, mensen samenbrengen, vernuft, immersie (verhoogde betrokkenheid in een spel), arousal (fysieke en emotionele opwinding), een invloed hebben op iemand/iets, bijleren, voldoening, dezelfde gevoelens delen met anderen, ergens kunnen aarden, mensen leren kennen, gezelligheid, entertainment, efficiëntie, iemand helpen, niets doen, iets voor zichzelf, je eigen kunnen zijn, teamgeest, betrokkenheid, iets niet verloren willen laten gaan, een zekere kwaliteit, je hoofd leegmaken,

voeling met de mensen, kennisverzameling, rekening houden met de mogelijkheden van mensen, verderzetten van een traditie, vriendschap, dankbaarheid ervaren, appreciatie, vreugde beleven, creativiteit, de opgebouwde ervaring, aandacht hebben voor elkaar, bekommernis, verwachtingen inlossen, doorgeven van waarden, vernieuwing, het goede zien in de mensen, openstaan voor vernieuwing, niet-alledaags, wow-moment, hartelijkheid, kennisverwerving, ander beeld op de wereld, uniek, identiteitsuitdrukking, circulaire economie, warmte.

6 Conclusie

Wat betekent deze rijkheid aan informatie nu ten overstaan van een methode waarin het persoonlijk referentiekader primeert, van het gebruik van waardecriteria en uiteindelijk van de waardering van erfgoed, in casu ICE? Vrijuit praten blijkt ten eerste een valabele methode om zicht te krijgen op belangen bij individuen. Deze tactiek biedt daarnaast wellicht het best zicht op kernwaarden of wat respondenten als de essentie ervaarden. De respondenten hadden immers de keuze om te bepalen wat ze belangrijk vinden. Er was een verschil in het aantal waarden ten opzichte van de oefening met de waarde-omschrijvingen en waardebegrippen. Maar de setting en de voorbereiding door de geïnterviewde kunnen hierin wel een rol spelen. Echter, zoals sommige respondenten aangaven, bleek een minimum aan waarden soms voldoende om zich over het belang van een praktijk uit te drukken.
De diverse omschrijvingen door de geïnterviewden zijn daarenboven eenvoudig te vatten en in het perspectief van borgingsmaatregelen gaat het om specifieke en concrete uitdrukkingen waarmee aan de slag kan worden gegaan. Ze geven immers goed weer wat mensen aantrekt en wat ze verwachten. Ze zijn met andere woorden voldoende laagdrempelig om na te gaan wat ICE-stakeholders drijft en wat er nodig is om de gemeenschap te intensifiëren. Maar het blijft plausibel dat vooraf bepaalde waardecriteria de blik kunnen verruimen voor zover ze voldoende duidelijk zijn voor iedereen. Verder leken de waarden omwille van de ruimte die er aan de respondenten werd geboden, genuanceerder en eclectischer dan de opgegeven criteria. Daar tegenover staat dat de waarderingsinstrumenten in roerend en roerend erfgoed flexibel zijn en mogelijk tegemoet kunnen komen aan de diversiteit en duiding van belangen en betekenissen. Verder stoten kwalitatieve interviews, net als waardecriteria en het gebruik van schalen op methodologische hindernissen. Een gesprek vraagt behalve tijd ook relatief veel interpretatie, kennis en kunde van de interviewer.

Er zijn met andere woorden voor- en nadelen verbonden aan beide methodes, ook al lijkt het dat beide benaderingen op basis van de inzichten die er op dit moment zijn als het ware als tegenhanger in een dialectische relatie tegenover elkaar worden geplaatst, met als gevolg veeleer een kritiek op waardecriteria en een exploratie van opportuniteiten bij het vrijuit praten. Echter, vanuit de opdracht om een waarderingsmethodiek te ontwerpen die zowel de breedte van ICE als de diversiteit van stakeholders (en bijgevolg ook hun achtergronden) in acht neemt en vanuit de overtuiging dat elke belanghebbende vanuit het zesde ethisch principe van UNESCO zelf de waarde van zijn immaterieel cultureel-erfgoedpraktijk moet kunnen bepalen zonder onderhevig te mogen zijn aan waardeoordelen van buitenaf, lijkt het vrijuit praten de beste manier om ICE te waarderen.

De hoofdreden is wellicht dat sessies met waardecriteria ongeacht of ze participatief verlopen, steevast een vooraf afgestemd kader aanbieden waarin moet worden gewaardeerd. Dit impliceert dat waardering volgens een bepaald discours verloopt dat niet altijd aangepast is aan het soort immaterieel erfgoed en, ongeacht iemands kennis over de materie, niet noodzakelijk strookt met iedereens overtuiging, wens, of vanuit een algemeen perspectief met iemands culturele blik. Meerstemmigheid is immers een na te streven doel bij de ontwikkeling van het ICE-waarderingsinstrument.

Waardecriteria, met of zonder likertschaal of andere klasseersystemen, boden daarentegen wel de mogelijkheid om een ander facet van de basisfilosofie te toetsen, met name de veelheid aan waarden. Dit gebeurde niet bij het vrijuit praten waar daarentegen wel een grotere veelzijdigheid werd gemeten. Desondanks de veronderstelling dat mensen in een formele of informele gesprekssetting en mits de nodige voorbereiding wellicht een accurate opsomming en verantwoording van voor hen cruciale waarden kunnen geven, blijft het onzeker of alle relevante informatie is meegedeeld. Het sluitstuk van dit rapport gaat verder in op deze uitdaging en sluit af met enkele aanbevelingen en een voorstelling van basisinstrumenten voor de waardering van ICE.

7 Naar een methodiek voor participatieve waardering van ICE

Het rapport startte met een voorstelling van ICE, waarden en waarderen met als eerste conclusie enkele uitdagingen. Hieruit werd een basisfilosofie gedistilleerd waarin de diversiteit van ICE en het belang van de interactie tussen immaterieel, roerend en onroerend erfgoed werd geduid, de variëteit van erfgoedgemeenschappen werd benadrukt terwijl verschillende participatieve waarderingsmethodieken werden erkend voor zover ze de veelheid, veelzijdigheid en evenwaardigheid van waarden en stemmen naleefden. Een plan van aanpak voor de uitbouw van een instrument dat aan deze voorwaarden voldeed, werd vervolgens uitgewerkt. Een tekort aan relevante casestudies op dit terrein noopten evenwel eerst tot een verkennend onderzoek naar subjectieve waarderingsprocessen via de afname van kwalitatieve interviews. De analyse resulteerde grosso mode in een divers en gedragen overzicht van houdingen en opinies van een variëteit aan mensen ten aanzien van potentieel ICE. De verwachte rijkheid aan ICE bleef daarentegen vaak beperkt tot een summiere opsomming van alledaagse gedeelde praktijken. De gestructureerde vragenlijst over tradities en rituelen in Vlaanderen en de ronde met foto's van Vlaamse voorbeelden van ICE bracht wel iets meer informatie op. Interviews met open vragen en de afbakening van de gesprekken in thema's, bleek dus vooral een geschikte manier om niet de diversiteit aan praktijken maar wel de veelheid aan betekenissen te onderzoeken.

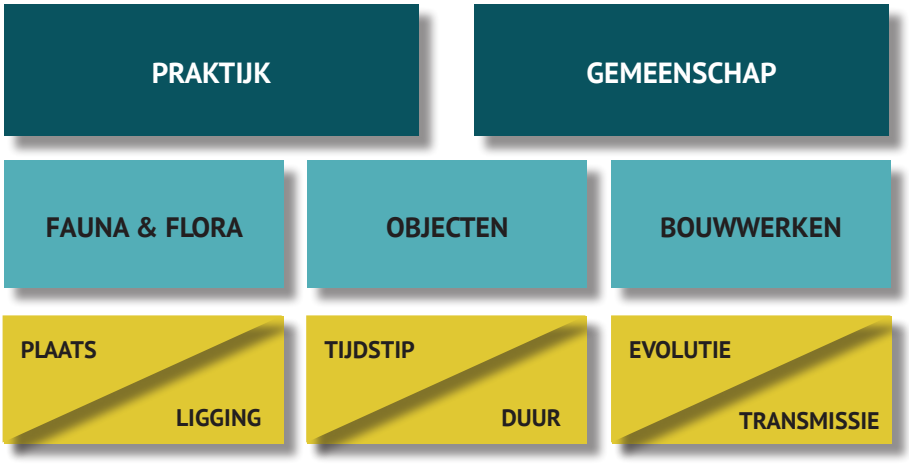
7.1 Basishouding

De gegevensverwerking culmineerde vervolgens in een basishouding voor de waardering van ICE als een concrete verderzetting van de doelstellingen van de basisfilosofie. Belanghebbenden de vrijheid geven om zich persoonlijk uit te drukken over hun relatie met ICE werd aangenomen als de meest geschikte manier om participatief, divers, democratisch en laagdrempelig te waarderen.
De basishouding is evenwel geen praktische methodiek met een set van begeleidingsinstrumenten voor ICE-gemeenschappen, groepen en individuen. De gewijzigde doelstellingen in het project stelden immers vooral een exploratie van waarderingsprocessen voorop. Toch konden op basis van de analyse twee werkvormen worden uitgewerkt: het identificatiemodel en de waarderingsblikken. Beide tools kunnen na afstemming op een groter publiek alvast worden ingezet in individuele begeleidingstrajecten. In een vervolgproject (2018-2019) worden de werkvormen verder getoetst om uiteindelijk te leiden tot een zelfstandig instrument voor een breed gedragen groep van ICE-stakeholders.

7.2 Identificatieschema

Het identificatieschema bestond oorspronkelijk uit een rudimentair schema met de mogelijkheid om de grootst mogelijke variëteit aan ICE te bevragen (zie afbeelding 1). Het omvat de twee kerndelen van ICE, met name praktijken en gemeenschappen, die in verhouding staan met fauna en flora, objecten en bouwwerken enerzijds en met plaats, ligging (waaronder geografische uitstraling) en tijd (tijdstip en duur) anderzijds. Het schema was gebouwd op de aanname dat ICE in relatie staat tot roerend en onroerend erfgoed, en verder onderbouwd met data uit de literatuur en de praktijken op het platform immaterieelerfgoed.be. Alle componenten kwamen minstens eenmaal naar boven tijdens de gesprekken. Er werden geen aspecten ontdekt die mogelijk nog ontbraken. Aan het overzicht zijn nu ook de begrippen 'evolutie' en 'transmissie' gekoppeld (als alternatief en betere uitdrukking van het voorheen gebruikte 'geschiedenis') omdat ze wezenlijk onderdeel vormen van een holistische beschrijving van een ICE-praktijk.

Het opstellen van een identificatieschema kan dus gebruikt worden als interactief hulpmiddel om op een integrale manier over ICE te spreken, zowel in individuele als groepsgesprekken. De uitnodiging om hierbij wisselende opstellingen te maken, erkent het belang van de persoonlijke en contextgebonden beleving in de beschrijving van (potentieel) ICE.
Dit identificatieschema kan zowel gebruikt worden om praktijken te beschrijven als om opinies, houdingen en belangen te verkennen. Bij de beschrijving van hun praktijk brengen mensen immers ook vaak hun affiniteit met het onderwerp onder woorden. Met het schema kan je een praktijk als geheel beschouwen of dieper ingaan op bepaalde componenten.

Het identificatieschema bleek niet alleen een interessant middel om praktijken af te bakenen maar functioneerde ook goed als verkenningstool voor de exploratie van opinies, houdingen en belangen. Uit de analyse blijkt namelijk dat mensen al bij de omschrijving hun affiniteit met het gekozen onderwerp onder woorden brachten. Die relatie uitte zich daarenboven af en toe in een diepgaandere bespreking van en verbinding met een deelsegment. Soms lag de nadruk op de praktijk zelf door bijvoorbeeld kennisverwerving of creativiteit te beklemtonen.

Bij anderen stond de gemeenschap centraal met een behoefte om mensen samen te brengen en hen een goed gevoel te geven. Sommigen hadden het vooral over objecten en de waarde die ze eraan hechtten (zoals immersie, arousal of vernuft).
Anderen waren vooral bekommerd over de toekomst van de praktijk. Het identificatieschema draagt dus niet alleen bij tot de demarcatie van ICE maar heeft ook een aandeel in de exploratie van waardebeleving. Het instrument biedt de gelegenheid om in- en uit te zoomen, om een praktijk als geheel te beschouwen of dieper in te gaan op bepaalde componenten, vanuit de idee dat een holistische beschrijving met aandacht voor details ook een holistische waardering met oog voor een veelheid en veelzijdigheid aan waarden kan uitlokken.

7.3 Waarderingsblikken

Een tweede werkvorm die simultaan of apart kan worden aangewend zijn de 8 waarderings-blikken. Het betreft een reeks van visies of standpunten die bij elke respondent in verschillende gradaties terugkeerde bij de waardering van potentieel ICE. Ze werden toevallig ontdekt toen de exhaustieve lijst van waarderingsvormen en -uitdrukkingen onderworpen werd aan een thematische analyse. Er bestaan verschillende mogelijkheden om te classificeren. Een optie was de overname en aanpassing van de waardecriteria-standaarden uit roerend en onroerend erfgoed. Maar gezien de nadruk op ICE, de opvatting dat een dergelijke indeling soms afbreuk doet aan de betekenis van waarden en vooral omdat deze methode niet noodzakelijk gebruiksvriendelijk is voor een brede groep van stakeholders werd gezocht naar een totaal andere benadering. Het uiteindelijk resultaat is een ‘discursieve taxonomie’ of een classificatie van de wijzen waarop de respondenten naar potentieel ICE keken of wat ze benadrukten. In totaal werden 8 verschillende standpunten waargenomen die vervolgens in 4 contrasterende sets konden worden gebundeld: objectief versus subjectief, individueel versus gemeenschappelijk belang, praktijk versus gemeenschap, en traditioneel versus vernieuwend.

De waarderingsblikken komen samen met het identificatieschema tegemoet aan de behoefte om een waaier van opinies en belevingen in de relatie met ICE te registreren. Door belanghebbenden verschillende, soms contrasterende invalshoeken aan te bieden, kan een breder caleidoscopisch beeld van de veelheid en veelzijdigheid van waarden worden gecreëerd. De variëteit biedt immers een grondige voorbereiding voor een optimale beschrijving van erfgoed, maar biedt ook opportuniteiten voor de waardering. Een waardestelling met een verscheidenheid al dan niet conflicterende waarden is, zoals eerder beargumenteerd, een geschikt middel voor borging. De waarderingsblikken kunnen daarenboven fungeren als fundament voor de opmaak van personae, een reeks van fictieve maar herkenbare profielen. Een persona wordt meestal gevisualiseerd met een foto en voorzien van een korte biografische schets met informatie over onder meer iemands sociale en culturele afkomst, persoonlijkheid, smaken en voorkeuren. Initieel was het de bedoeling om de personae in te zetten als diversiteitsinstrument in het brede erfgoedveld. Die doelstelling blijft gedeeltelijk gehandhaafd.

De voornaamste reden is de nood tot zichtbaarheid en herkenbaarheid van het anders-zijn in het erfgoedveld alhoewel een superdiverse samenleving moeilijk herleid kan worden tot een verzameling van gemiddeld 5 tot 10 profielen. Een te verkennen piste in de volgende fase van het project is na te gaan of de 8 waarderingsblikken kunnen worden gecombineerd met een heterogene set van sociale en culturele persoonscategorieën om die diversiteit voldoende uit te drukken.

Zoals gezegd maakten de respondenten in verschillende mate gebruik van alle 8 waarderingsblikken waardoor het lijkt alsof deze perspectieven ook in het dagdagelijks leven voorkomen.
Dit is misschien vooral van tel bij de eerste twee paren, 'objectief versus subjectief' en 'individueel versus gemeenschappelijk belang', omdat ze het minst aan ICE gerelateerd zijn.
Verder zijn ze ook sterk aan elkaar verwant omdat ze op een contrast tussen persoonlijk en andermans of algemeen belang wijzen. 'Praktijk versus gemeenschap' en 'traditie versus vernieuwing' daarentegen zijn inherent aan een ICE-werking.

'Objectief versus subjectief' zijn waarderingsblikken die in elke conversatie kunnen opduiken.
Het verschil tussen 'objectief en subjectief' en 'individueel versus gemeenschappelijk belang' is relatief klein in taalgebruik maar het effect is groot. In een objectieve houding wordt de praktijk op een afstandelijke manier beschreven. Wanneer er een belang en een reden aan de omschrijving wordt gekoppeld, lijkt het alsof de verteller een onafhankelijke of collectieve waardering lijkt uit te spreken. Deze invalshoek komt vooral in het vizier wanneer de luisteraar benieuwd is of de gesprekspartner ook zelf achter het belang staat. Een duidelijk voorbeeld komt uit de getuigenis van Rik (+70 jaar, Werchter) en is een antwoord op de vraag waarom hij Holebipastores zo belangrijk of waardevol vindt: "Ze zijn waardevol en belangrijk omdat ze juist een groep zijn die elkaar ondersteunt van iets wat eigenlijk van de Kerk niet mag zijn. […] Het feit is dat iets dat al 38 jaar bestaat, betekent ook dat het inderdaad zijn waarde heeft en bewezen heeft." Rik drukt zich hier mogelijk wel persoonlijk uit maar een expliciete verwijzing naar de individuele band met de praktijk ontbreekt. Die relatie is namelijk het hoofdkenmerk van een subjectieve houding. Hubert (+70 jaar, Brugge) nam deze positie in toen hem werd gevraagd waarom hij zo graag betrokken is bij Samana, een christelijke vrijwilligersbeweging: "Dat heeft mij vanaf het begin enorm aangesproken omwille van, hoe moet ik dat zeggen, (denkt), de dankbaarheid en hetgeen je beleeft met mensen. […] Dat heeft mij altijd, ja, de 'courage' gegeven, niet alleen de 'courage', maar ook de kracht. En dat heeft mij ook veel vreugde beleefd."

Het tweede paar waarderingsblikken, individueel versus gemeenschappelijk belang, gaat explicieter inhoudelijk in op de verhouding tussen het persoonlijk en andermans of algemeen belang waardoor er een genuanceerder beeld wordt geschetst over de motivaties.

Het gaat net zoals het eerste paar om standpunten en visies die in elk gesprek kunnen voorkomen. Britt (50-70 jaar, Baal) is bijvoorbeeld iemand die zich inzet voor het gemeenschappelijk belang, met name als dj het publiek vooral een fijne avond bezorgen: "Het is een plezier dat je aan de mensen geeft. En je ziet dat ook wel aan de mensen. Dan stormen ze die dansvloer op." Ook bij ploegsporten en -spelen overheerst vaak een gelijkaardig gevoel terwijl bij individuele sporten of spelen waar er slechts een winnaar kan zijn, vaak het eigen belang wint van de groepsgeest: "Schaken is een topsport. Ik bereid mij grondig voor en tijdens het spel ben ik heel erg geconcentreerd. Er hangt ook veel vanaf. Ik wil winnen. En als ik gewonnen heb, voel ik mij euforisch. Ik voel mij dan echt supergoed." (Benjamin, 35-50 jaar, Alken).

De overige twee paren hebben een duidelijkere focus op ICE en zijn wellicht ook iets gemakkelijker te vatten in een gesprek. 'Praktijk versus gemeenschap' handelt over het gewicht dat een gesprekspartner legt op enerzijds de handelingen en kennis, (bijvoorbeeld creativiteit, verzameling van weetjes of vernuft) of anderzijds de betrokken mensen (waaronder vriendschap, samenzijn). 'Traditie versus vernieuwing' biedt een indruk van hoe iemand zich opstelt tegenover de evolutie van ICE-praktijken.

Samengevat: waarderingsblikken zijn subjectieve opinies en houdingen over belangen vanuit verschillende invalshoeken. Ze waarborgen samen een overkoepelende weergave van persoonlijke, toegekende of verbeelde waarden. Met de basisfilosofie, de basishouding en het identificatieschema zijn de waarderingsblikken het sluitstuk voor de verdere ontwikkeling van een participatieve, diverse, democratische en laagdrempelige ICE-waarderingstool. In deze visie wordt ICE op een holistische manier benaderd met oog voor de diversiteit van niet-tastbare culturele uitingen en wordt een variatie van stakeholders begeleid bij het waarderen vanuit het standpunt dat de methode het eigenaarschap voor dit erfgoed in alle opzichten versterkt. Immaterieel cultureel erfgoed leeft immers door mensen.

8 Colofon

Dit rapport bespreekt de resultaten van het pilootproject
“Waarderen van immaterieel cultureel erfgoed – fase 1”

Samen met een blauwdruk van de werkvormen online terug te vinden op
de website www.immaterieelerfgoed.be
onder ‘inspiratie’ – ‘leesmateriaal’ – ‘rapporten Werkplaats immaterieel erfgoed’.

De tweede fase van het pilootproject loopt tot eind 2019.
Na afloop worden de resultaten ook gedeeld, onder andere online.

Het pilootproject “Waarderen van immaterieel cultureel erfgoed”
is een initiatief van Werkplaats Immaterieel Erfgoed i.s.m. ICE-trekkersnetwerk:
CAG, ETWIE, LECA (Histories), Het Firmament en Resonant (CEMPER) en FARO.

Copyright beelden:

Banner voorblad (van links naar rechts):
Philippe Debroe (boven), Femke den Hollander (onder), Lucas Denuwelaere,
Femke den Hollander (boven en onder), Femke den Hollander, Femke den Hollander (boven),
Virga Jessfeesten Hasselt (onder)

p.2: Lucas Denuwelaere
p.5, 10, 16, 17, 23: Femke den Hollander
p.35, 37: Philippe Debroe

Gesteund door de Vlaamse overheid

Vlaanderen
verbeelding werkt

Werkplaats immaterieel erfgoed

9 Bibliografie

Council of Europe. (2005). *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society.*

FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw. (2017). *Kwaliteitsvol Waarderingstraject. Basisnormen*. Brussel.

Fredheim, L.H., & Khalaf, M. (2016). The Significance of Values. Heritage Value Typologies Re-examined. *International Journal of Heritage Studies, 22(6),* 466-481.

Gatz, S. (2016). *Conceptnota aan de Vlaamse Regering. Naar een Duurzame Cultureel-Erfgoedwerking in Vlaanderen. Een Langetermijnvisie voor Cultureel Erfgoed en Cultureel-Erfgoedwerking in Vlaanderen.*
(VR 2016 2503 DOC.0281/2BIS). Brussel.

Gatz, S. (2017). *Strategische Visienota Cultureel Erfgoed.* Brussel.

Jacobs, M. (2018). *Never Alone. Communities. "CGIs" and "Heritage Communities" as Antifreeze for UNESCO's 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.*
Niet-gepubliceerd manuscript ingediend voor publicatie.

Jokilehto, J. (2006). World Heritage. Defining the Outstanding Universal Value. *City & Time 2(2),* 1-10.

Munjeri, D. (2008). Tangible and Intangible Heritage. From Difference to Convergence. *Museum International, 56(1-2),* 12-20.

Neyrinck, J. (2015). Van Onvoltooid Verleden naar Onvoltooide Toekomstige Tijden. Omgaan met Immaterieel Cultureel Erfgoed en Diversiteit in een Wereld van Verandering. *Volkskunde, 116(3),* 283-310.

Ontwerp van Decreet Houdende de Ondersteuning van Cultureelerfgoedwerking in Vlaanderen.
(1014 (2016-2017) – Nr. 1). Brussel.

Schauvliege, J. (2010). *Een Beleid voor Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen - Visienota.* Brussel.

Smith, L., & Campbell, G. (2017). The Tautology of "Intangible Values" and the Misrecognition of Intangible Cultural Heritage. *Heritage & Society, 10(1),* 26-44.

UNESCO. (2018). *Ethics and Intangible Cultural Heritage.* (https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866, laatst geraadpleegd op 24 november 2018).

UNESCO. (2002). *Universal Declaration on Cultural Diversity. A Vision. A Conceptual Platform. A Pool of Ideas for Implementation. A New Paradigm.* Paris: The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its Implications. *Ethnic and Racial Studies, 30(6),* 1024-1054.

Williams, R. (1976). *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society.* New York: Oxford University Press.

10 Bijlagen

Bijlage 1: Diversiteit binnen ICE

Biografie

- Levensverhaal door de respondent (inclusief de identiteitsbeleving door de respondent)

Activiteiten

- Gedetailleerd weekschema
    - professioneel en vrije tijd
    - terugkerende en niet-terugkerende activiteiten
    - hobby's
- Niet-wekelijkse activiteiten
- Feestdagen en tradities(zie bijlage 2: Begeleidingsblad Feestdagen en tradities in Vlaanderen)
- Betrokkenheid in en affiliatie met de overige ICE-deelverzamelingen

Bijlage 2: Feestdagen en tradities in Vlaanderen

Wettelijke feestdagen

Nieuwjaar (1 januari)	Vlaamse feestdag (11 juli)
Pasen	Nationale feestdag (21 juli)
Paasmaandag	Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart (15 augustus)
Feest van de Arbeid (1 mei)	Allerheiligen (1 november)
Onze-Lieve-Heer-Hemelvaart	Wapenstilstand (11 november)
Pinksteren	Koningsdag (15 november)
Pinkstermaandag	Kerstmis

Tradities

1 april	Maria Lichtmis
100 Dagen	Moederdag
Advent	Oudejaarsavond
Allerzielen	Sint-Maarten
Aswoensdag	Sinterklaas
Carnaval	Vaderdag
Driekoningen	Valentijnsdag
Halloween	Verjaardag
Kermis	

Bijlage 3: ICE in beelden

Foto 1: Facebook

Foto 2: Tatoeages

Foto 3: Kerstmis

Foto 4: Beeldhouwen

Foto 5: Onomatopeeën

Foto 6: Biljart

Foto 7: De Borelle

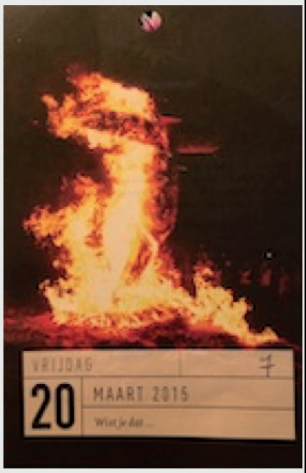

Foto 8: Handlezen

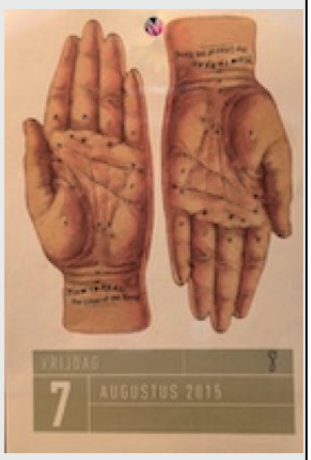

Foto 9: Podiumdans

Foto 10: Wereldkeuken

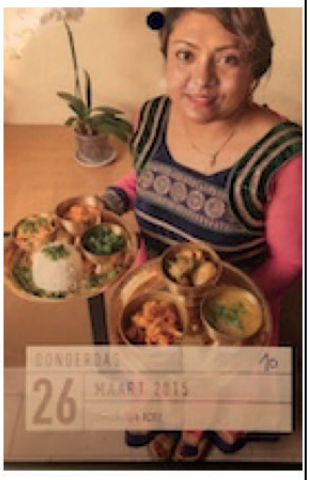
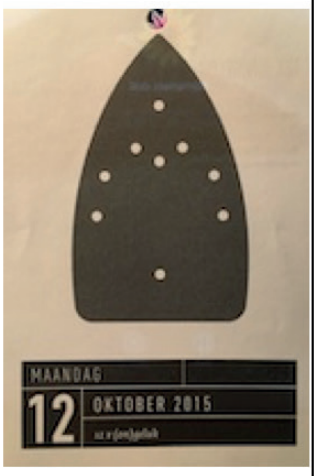
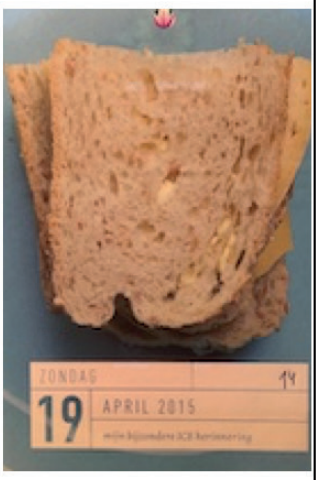
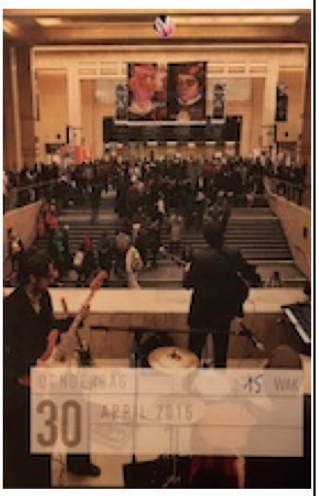
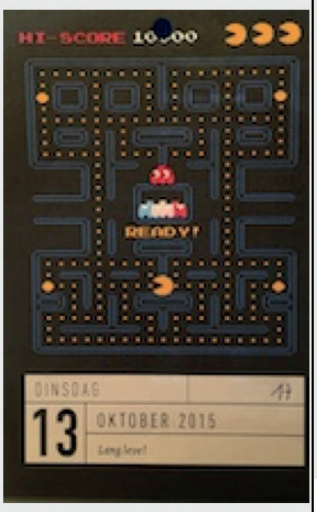
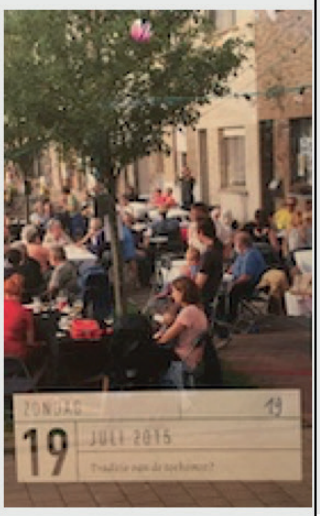

Foto 11: Graffiti

Foto 12: Biercultuur

Foto 13: Tante Kaat	Foto 14: Eetcultuur	Foto 15: Podiummuziek	Foto 16: Sport
			
Foto 17: Spel	**Foto 18: Vakantie**	**Foto 19: Buurtfeest**	**Foto 20: Houtsnijwerk**
			

Bijlage 4: Waardering van ICE

1 Identificatie

Peilt naar

- De componenten die samen het ICE-element uitdrukken en hun verhoudingen: m*ensen, praktijken, kennis, vaardigheden, attributen (objecten, fauna en flora, bouwwerken), locatie, ligging, tijdstip, tijdsduur, geografische uitstraling*

2 Relatie met ICE-element

Peilt naar

- De context en ervaring van de gebruiker bij zijn/haar eerste kennismaking met het ICE-element
- De duur en reden van de relatie
- De sterkte van het engagement: *passief/actief, professioneel/amateur, werk/vrije tijd* (sterkte via l ikertschaal)
- De opgenomen functies, de graad van beslissingsbevoegdheid en de betekenis ervan voor de gebruiker (beslissingsbevoegdheid via likertschaal)
- Het niveau, de beschikbaarheid van de opgedane kennis en vaardigheden en de betekenis ervan voor de gebruiker (niveau en beschikbaarheid via likertschaal)

3 Relatie met anderen

Peilt naar

- *De actoren betrokken bij het ICE-element*
- *De groepsdefinitie en –structuur (samenwerkingsvormen, hiërarchieën)*

4 Evolutie en transmissie

Peilt naar

- De evolutie van het ICE-element: *ontstaan, adaptaties, redenen voor de adaptaties*
- Overleveringsprocessen: *wie, hoe*

5 Waardering

Peilt naar

- Het belang en de betekenis van het ICE-element voor de gebruiker: wat, waarom (op basis van de identificatie van het ICE-element)
- Het belang en de betekenis van het ICE-element vanuit het standpunt van andere gebruikers: *wat, waarom (zie 3 Relaties met anderen)*

6 Borging

Peilt naar

- *De interesse of acties van de gebruiker om het ICE-element te borgen*
- *De wijze waarop de gebruiker het ICE-element borgt of zou willen borgen*
- *De kennis van de gebruiker over het Platform en de Inventaris Vlaanderen*
- *De mogelijke interesse van de gebruiker om het ICE-element te registreren of om het ICE-element op de Inventaris te laten opnemen (interesse via likertschaal)*

Bijlage 5: De relatie met de praktijk

1 De sterkte van het engagement

Ik voel me betrokken

helemaal	oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens

2 De graad van beslissingsbevoegdheid

Mijn voorstellen worden aanvaard

nooit	zelden	soms	vaak	heel vaak

3 Het niveau van de opgedane kennis en vaardigheden

Mijn niveau is

heel laag	eerder laag	neutraal	eerder hoog	heel hoog

4 De beschikbaarheid van de opgedane kennis en vaardigheden en

Wat ik weet en kan, deel ik met anderen

nooit	zelden	soms	vaak	heel vaak

Wat anderen weten en kunnen, delen ze met mij

nooit	zelden	soms	vaak	heel vaak

5 De mate van interesse om het ICE-element op te nemen op de Inventaris Vlaanderen

Ik ben geïnteresseerd om (…) op te nemen op de Inventaris

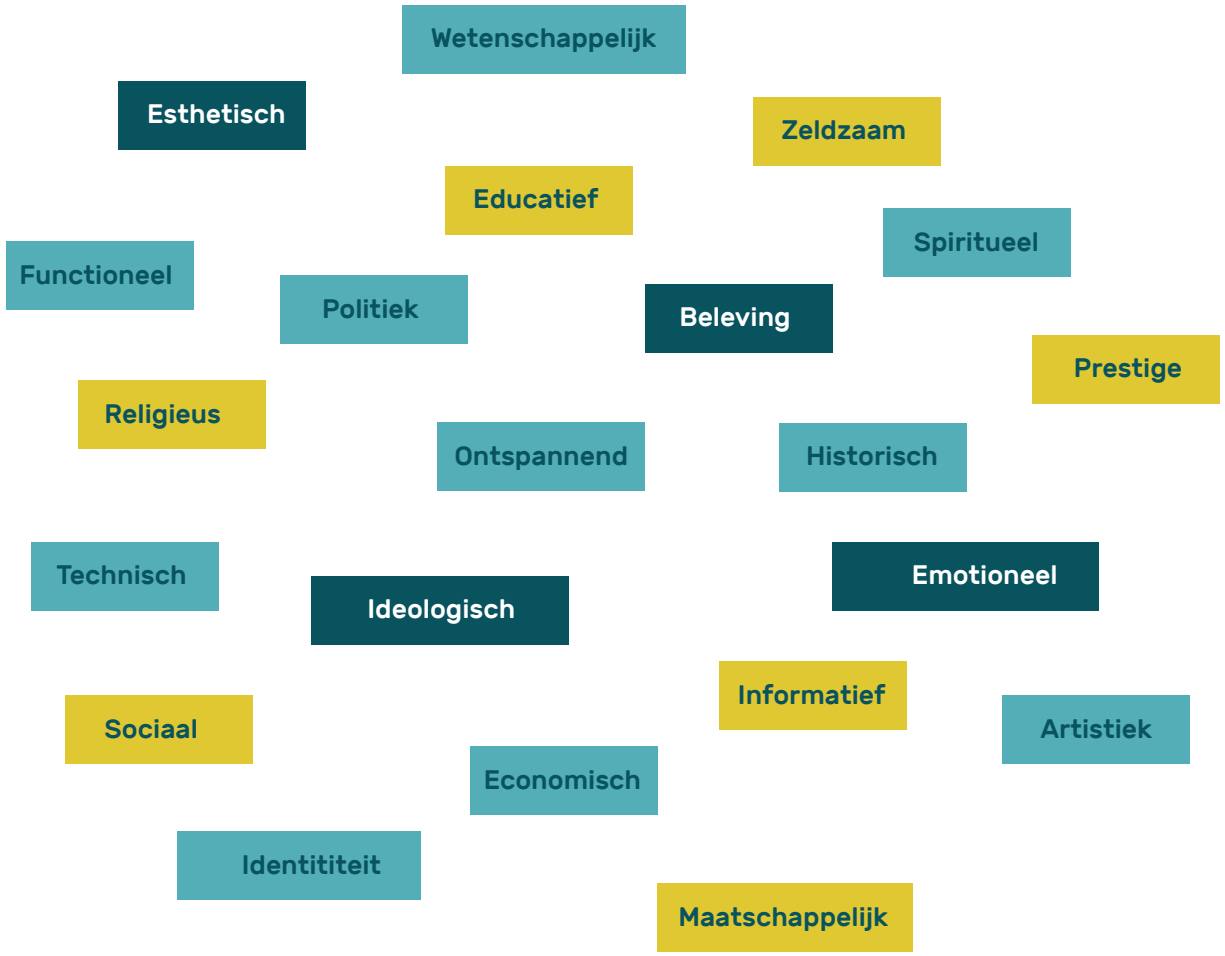
helemaal eens	eens	neutraal	oneens	helemaal oneens

Bijlage 6: Waardeomschrijvingen

Het is waardevol voor mij, want …

het bestaat al een tijd	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het is mooi	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het is kunst	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het is zeldzaam	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het is functioneel	helemaal oneens	oneens	neutraa eens	helemaal eens
het informeert	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het is technisch of technologisch interessant	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het is wetenschappelijk interessant	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het brengt mensen bij elkaar	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het is maatschappelijk relevant	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het maakt mensen politiek bewust	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het is religieus, spiritueel of ideologisch geïnspireerd	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het brengt geld op	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het geeft prestige	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
ik kan mij artistiek uitdrukken	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
ik leer bij	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
ik kom in contact met mensen	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het ontspant me	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het roept emoties bij me op	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het is een deel van wie ik ben	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
het draagt bij in mijn persoonlijke ontwikkeling	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens
andere:	helemaal oneens	oneens	neutraal eens	helemaal eens

Bijlage 7: Waardetermen

Bijlage 8: Voorstelling respondenten

ID	1	2	3	4	5
Naam	Dilan	Anna (pseud.)	Albert	Sara	Ria
Leeftijd	18-35	50-70	18-35	18-35	50-70
Gender/sekse	Vrouw	Vrouw	Man	Vrouw	Vrouw
Huidige nationaliteit	Belgisch	Belgisch	Nederlands	Belgisch	Belgisch
Nationale/culturele herkomst	Turks-Koerdistan	Turks-Koerdistan	Friesland, Nederland	België	België, Oostkantons
Geboorteplaats	Charleroi	Hamzali	Harlingen	Maasmechelen	Sankt Vith
Woonplaats	Oostende	Oostende	Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Sint-Jans-Molenbeek)	Dilsen-Stokkem	Leuven
Vorige woonplaatsen (buiten geboorteplaats)	Izegem	Charleroi, Izegem	Franeker, Groningen	Hasselt	Keulen
Gezinssituatie	Ongehuwd, samenwonend, twee kinderen	Gescheiden, alleenstaand	Alleenstaand	Ongehuwd, niet-samenwonend	Weduwe, alleenstaand drie kinderen
Nationale/ culturele herkomst ouders	Turks-Koerdistan	Turks-Koerdistan	Friesland, Nederland	België	België, Oostkantons
Datum emigratie ouders	1975 (moeder) 1977 (vader)	Omstreeks 1970	/	/	/
Opleidingsniveau	Professionele bachelor	Diploma secundair onderwijs	Master bachelor	Professionele bachelor	Professionele
Levensbeschouwing	Moslim	Moslim	Protestant-agnost	Rooms-katholiek	Agnost
Datum interview	9 januari 2018	19 januari 2018	20 januari 2018	24 januari 2018	27 januari 2018
Opmerkingen		S.Z. is de moeder van D.D. Dubbelinterview met ID 1 en 2.			

ID	6	7	8	9	10
Naam	Timo (pseud.)	Joris (pseud.)	Giovanni	Frieda	Hubert
Leeftijd	35-50	35-50	18-35	50-70	70+
Gender/sekse	Man	Man	Man	Vrouw	Man
Huidige nationaliteit	Oostenrijks	Tsjechisch	Belgisch	Belgisch	Belgisch
Nationale/culturele herkomst	Oostenrijk	Tsjechië	België	België	België
Geboorteplaats	Klagenfurt	Praag	Veurne	Oostende	Diksmuide
Woonplaats	Leuven	Leuven	De Panne	Brugge	Brugge
Vorige woonplaatsen (buiten geboorteplaats)	Wenen	/	/	/	Westende
Gezinssituatie	Gehuwd, samenwonend, een kind	Gehuwd, samenwonend, een kind	Ongehuwd, niet-samenwonend	Weduwe, samenwonend, drie kinderen	Weduwnaar, samenwonend, drie kinderen
Nationale/ culturele herkomst ouders	Oostenrijk	Tsjechië	België	België	België
Datum emigratie ouders	/	/	/	/	/
Opleidingsniveau	Master	Master	Getuigschrift secundair onderwijs	Diploma secundair onderwijs	Getuigschrift secundair onderwijs
Levensbeschouwing	Humanist	Atheïst vrijzinnig humanist	Atheïst	Rooms-katholiek	Rooms-katholiek
Datum interview	28 januari 2018 11 februari 2018	28 januari 2018 11 februari 2018	7 februari 2018	8 februari 2018	8 februari 2018
Opmerkingen	T.T. is de echtgenoot van J.H. Dubbelinterview met ID 6 en ID 7.	T.H. is de echtgenoot van J.T. Dubbelinterview met ID 6 en ID 7.		F.D. is de partner van H.N. Dubbelinterview met ID 9 en ID 10.	H.N. is de partner van F.D. Dubbelinterview met ID 9 en ID 10.

ID	11	12	13	14	15
Naam	Lieve	Christiane	Gilbert	Aljosha	Herbert
Leeftijd	50-70	50-70	50-70	18-35	70+
Gender/sekse	Vrouw	Vrouw	Man	Man	Man
Huidige nationaliteit	Belgisch	Belgisch	Belgisch	Belgisch	Belgisch
Nationale/culturele herkomst	België, Europa	België	België	België, West-Vlaanderen	Vlaanderen
Geboorteplaats	Hasselt	Koekelare	Diksmuide	Izegem	Tongeren
Woonplaats	Elsene	Ichtegem	Ichtegem	Wevelgem	Leopoldsburg
Vorige woonplaatsen (buiten geboorteplaats)	Heusden-Zolder, Antwerpen, Herne	Nieuwpoort	Leke, Nieuwpoort	Gent	Riems
Gezinssituatie	Gescheiden, Alleenstaand, twee kinderen	Gehuwd, samenwonend, twee kinderen	Gehuwd, samenwonend, twee kinderen	Wettelijk samenwonend	Gescheiden, alleenstaand 2 kinderen
Nationale/ culturele herkomst ouders	België	België	België	België	België
Datum emigratie ouders	/	/	/	/	/
Opleidingsniveau	Professionele secundair onderwijs	Getuigschrift secundair onderwijs	Getuigschrift	Master	Professionele bachelor
Levensbeschouwing	Agnost	Rooms-katholiek	Rooms-katholiek	Atheïst	Agnost
Datum interview	10 februari 2018 22 februari 2018	15 februari 2018	15 februari 2018	17 februari 2018	18 februari 2018
Opmerkingen		C.H. is de partner van G.L. Dubbelinterview met ID 12 en ID 13.	G.L. is de partner van C.H. Dubbelinterview met ID 12 en ID 13		Geen opname

ID	16	17	18	19	20
Naam	José	Dave	Benjamin	Ermir	Rik
Leeftijd	50-70	35-50	35-50	18-35	70+
Gender/sekse	Vrouw	Man	Man	Man	Man
Huidige nationaliteit	Belgisch	Belgisch	Belgisch	Albanees	Belgisch
Nationale/culturele herkomst	België, Gent	België, Vlaanderen	België, Europa	Albanië	België
Geboorteplaats	Bevel	Gent	Hasselt	Vranisht	Werchter
Woonplaats	Sint-Denijs-Westrem	Oudenaarde	Alken	Diest	Werchter
Vorige woonplaatsen	Sint-Niklaas	Nazareth	/	Aarlen, Italië	Wemmel, Machelen, Mechelen, Tienen
Gezinssituatie	Weduwe, alleenstaand	Wettelijk samenwonend, een kind	Weuwnaar alleenstaand, wee kinderen	Gehuwd samenwonend	Alleenstaand
Nationale/ culturele herkomst ouders	België	België	België	Albanië	België
Datum emigratie ouders	/	/	/	/	/
Opleidingsniveau	Master	Professionele bachelor	Professionele bachelor	Diploma secundair onderwijs	Professionele bachelor
Levensbeschouwing	Rooms-katholiek	Protestants	Agnost	oslim-atheïst	Rooms-katholiek
Datum interview	23 februari 2018	24 februari 2018	3 maart 2018	8 mei 2018	9 mei 2018
Opmerkingen		Geen opname	Geen opname		

ID	21	22	23	24	25
Naam	Yves-Marina	Sien	Britt	Laura	Charlotte
Leeftijd	35-50	35-50	50-70	18-35	18-35
Gender/sekse	Vrouw	Vrouw	Vrouw	Vrouw	Vrouw
Huidige nationaliteit	Belgisch	Belgisch	Belgisch	Belgisch	Belgisch
Nationale/culturele herkomst	Ivoorkust	België	België	België	Belgie
Geboorteplaats	Dabou	Gent	Antwerpen	Brasschaat	Roeselare
Woonplaats	Mechelen	Maldegem	Baal	Ekeren	Antwerpen
Vorige woonplaatsen (buiten geboorteplaats)	Brussel, Antwerpen	/	Bonheiden, Hoboken	Wuustwezel	Kortrijk
Gezinssituatie	Samenwonend, twee kinderen	Alleenstaand	Single, samenwonend met twee vrienden	Alleenstaand	Alleenstaand
Nationale/ culturele herkomst ouders	Ivoorkust	België	België	België	België
Datum emigratie ouders	/	/	/	/	/
Opleidingsniveau	Master	Master	Professionele bachelor	Doctor	Master
Levensbeschouwing	Boeddhist	Atheïst	Vrijzinnig humanist	Atheïst	Atheïst
Datum interview	29 mei 2018	6 juni 2018	7 juni 2018	15 juni 2018	19 juni 2018
Opmerkingen			Geen opname		